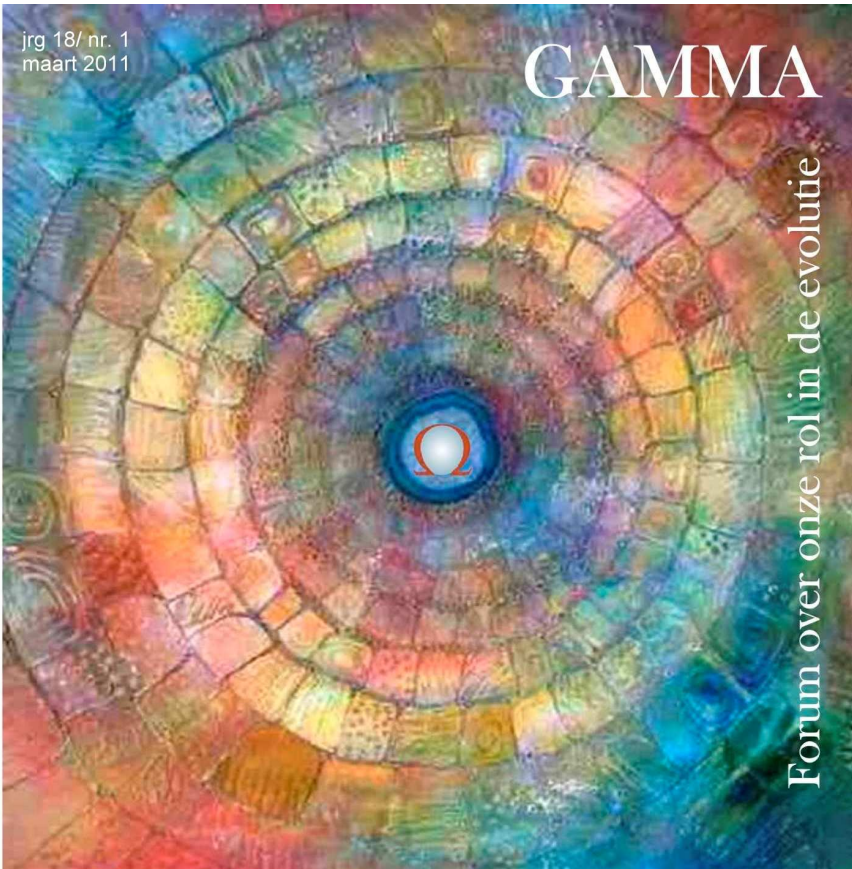

jrg 18/ nr. 1
maart 2011

GAMMA

Forum over onze rol in de evolutie

Stichting Teilhard de Chardin

ten dienste van

'Het genootschap tot Convergentie van Wetenschap en Religie'

Inhoud

Van de redactie		p. 03
Henk Hogeboom v.B.	Reactie op Paul Revis: "Wetenschap en religie-2 (<i>GAMMA</i> , jrg. 17 nr. 4 p. 6-13)	p. 04
Louis Tiessen	Taal die mensen bevrijdt - Reactie op Paul Revis, 'Progressieven en Conservatieven' in <i>GAMMA</i> nr.4, 2010	p. 05-07
Mattias Brand	Over de toekomst van het Westerse christendom	p. 08-11
redactie	G.Teule: <i>Ethiek, Schoonheid en Eonen</i> (recensie)	p. 12
Gerrit Teule	Een nieuw fundament voor ethiek. Inleiding in <i>Ethiek, Schoonheid en Eonen</i>	p. 13-20
Freek van Leeuwen	Neurofysiologie als onderbouwing van geesteswetenschappen - 1	p. 21-30
Jim van der Heijden	Het gelijk van Descartes - De herontdekking van de ziel	p. 31-43
Frank Visser	De 'Geest van Evolutie' nader bezien - de visie van Ken Wilber op spirituele evolutie in het licht van het huidige evolutiedebat - deel 2 en slot	p. 44-56
Gerrit Teule	Susan Blackmore: Het mysterie van het bewustzijn, inzicht in het brein door meditatie en mindfulness (recensie)	p. 57-58
Gerrit Teule	Tim Jackson: Welvaart zonder groei - economie voor een eindige planeet (recensie)	p. 58-59
Gerrit Teule	Marcelo Gleiser: Een scheurtje in de rand van de schepping (rec.)	p. 60-61
redactie	Pro-GAMMAatjes	p. 61-63

GAMMA

Forum over onze rol in de evolutie

verschijnt vier keer per jaar, t.w. op 1 mrt, 1 juni, 1 sept. en 1 dec.

Het blad staat open voor iedereen die wil meedenken en schrijven over de toekomst van onze wereld. Teilhard de Chardin (1881-1955) gaf daartoe met zijn evolutietheorie een ruime aanzet.

Het Genootschap tot Convergentie van Wetenschap en Religie (GCWR)

Het GCWR omvat 'n groep mensen, die ook een geldelijke bijdrage willen geven aan het streven van de Stichting TdC. Zij staan sympathiek tegenover Teilhard's werk, maar brengen in het verlengde ervan ook andere ideeën in.

Een jaarabonnement op GAMMA

kost € 15,- en loopt zonder opzegging vóór 1 januari door.

Losse nrs.: € 4,- (incl. portokosten)

Betalingen: op rek.nr. 41 38 64 952

t.n.v. Stichting Teilhard de Chardin, Heiloo

vanuit Europa: idem, o. v. v. het BIC: ABNANL 2A en IBAN:

NL15ABNA0413864952

Insturen kopij: tot 3000 wrd., uiterlijk 1 maand vóór de verschijningsdatum.
De redactie behoudt zich het recht voor artikelen in te korten of te weigeren.

Adres bestuur Stichting en eindredactie:

Stichting Teilhard de Chardin

t.a.v. Henk Hogeboom v.B.

Op de Wieken 5, 1852 BS Heiloo

tel.: 072-5332690;

e-mail: teilhard@planet.nl

internet: www.teilharddechardin.nl

Commissie van aanbeveling:

zr. drs. Paula Copray - franciscanes, theologe, lerares Engels

prof. dr. S.W. Couwenberg - em. hoogleraar staats- en bestuursrecht,
hoofdredacteur-directeur CIVIS MUNDI

dr. Ervin Laszlo - wetenschapper, filosoof, schrijver van boeken over de
kosmos en het bewustzijn, oprichter Club van Budapest

ISSN: 1570-0089

kaftontwerp: Aad Even, Renkum

Van de redactie

Het ontstaan van het heelal werd als in een visioen innerlijk bewust ervaren door de mysticus Freek van Leeuwen (p.21-30). De natuurwetenschap wil alleen zintuiglijk waarneembare zaken als feiten erkennen. Van Leeuwen echter stelt, dat iedereen in zichzelf de voortbrengselen van geestelijke vermogens, t.w. gedachten, gevoelens en wilsbesluiten, onmiddellijk kan waarnemen en dat het 'bewustzijn van die feiten' eveneens 'een feit' is. Ook Gerrit Teule (p.12-20) bestrijdt dat de werkelijkheid slechts vanuit de materie begrepen en verklaard kan worden: "De uitkomst van de kwantummechanica", aldus Teule, "heeft veel nieuwe en welhaast onbegrijpelijke kennis opgeleverd, die het materiebegrip eigenlijk nog veel mysterieuzer heeft gemaakt. Deeltjes, of trillende golfjes, bleken op een of andere mysterieuze manier verbonden te zijn met het waarnemende bewustzijn van de onderzoeker. De onderzoeker staat dus niet naast een experiment (*objectief*), maar is er zelf een deel van. Hoe die verbinding tussen subject en object beschreven kan worden, is zelfs vandaag nog een open vraag". Ook Van der Heijden (p.31-43) stelt "de vraag wat het is dat lichaam en geest bijeenhoudt". Op dit alles geeft Van Leeuwen dus een schitterend antwoord vanuit de mystiek. Daarmee ontstaat *een groot verhaal*, waarin het verhaal van iedere mens belangrijk is voor het verloop van onze evolutie en daarmee voor de ethiek. Of dit verhaal zoals dat van Ken Wilber (p. 44-56) onwetenschappelijk is, moet nog worden bekeken. Een feit is, dat waar Mattias Brand (p.08-11) stelt, dat "de grote verhalen hebben afgedaan, omdat ze de macht legitimeerden die ons zoveel geweld opleverde (p. 09), dat slechts geldt voor de *oude* verhalen. In deze *GAMMA* wordt zichtbaar hoe een *nieuw* groot verhaal kan worden gevormd vanuit het evolutiegeheugen en de menselijke interpretatie van de geschiedenis van ons heelal. Een verhaal, dat samengesteld is *uit* en wordt doorverteld *via* de verhalen van alle mensen en hun culturen. Teilhard de Chardin (p. 04) pleit er dan ook voor zich in elkaars verhaal te verdiepen en zo te komen tot een *personalisatie* van het heelal. Daarbij wordt niemand uitgesloten. Ook vreemdelingen niet (p. 62-63).

Reactie op Paul Revis Wetenschap en religie-2 (GAMMA, jrg. 17 nr. 4 p. 06-13)

In het bovengenoemde artikel schrijft Paul Revis: "Teilhard noemt dit het 'punt-Omega'. In zijn ijver wetenschap en religie met elkaar te harmoniëren, maakt hij nu een overhaaste stap: Omega wordt gezien als een 'Supra-Persoon'. Hiertegen moeten wij bezwaar maken. Een persoon heeft een Ik ofwel een reflexief bewustzijn, dat wordt gekenmerkt door een subject-objectsplitsing. Splitsing kan onmogelijk het einde van alle convergentie vormen." (p. 07) En: "De reflectie wordt gekenmerkt door een subject-objectsplitsing, door een 'Ik' dat zich tegenover 'de wereld' plaatst" (p. 12) Evenals: Deze onderzoeksresultaten (van de transpersoonlijke psychologie - HvB) laten zien dat Teilhard wat overhaast was door de persoon als einddoel van de evolutie te stellen. Splitsing kan niet het einddoel van convergentie zijn (p. 12).

Het moge zo zijn, dat Jung een splitsing verbindt aan het woord 'persoon', maar de overgang van bewustzijn naar reflexief bewustzijn maakt de mens in tegenstelling tot het dier bij Teilhard slechts tot een 'individu'. Wanneer dit individu in zijn verdere wording tot mens (*antropogenese*) het bewustzijn van zichzelf weet te verbinden met dat van een ander door zich erin te verdiepen, dit in zich te laten doorklinken (*per-sonare*) wordt de persoon geboren. In het punt Omega blijft de eigenheid van iedere mens bestaan, maar heeft hij/zij in het proces door het op zich laten inwerken van de Christus (het oerbewustzijn) in de ander (de *christogenese*) deel aan het totale bewustzijn, dat Christus uitstraalt. De splitsing tussen het bewustzijn van het subject en het object waarop zich dit richt is daar dus opgeheven. Natuurlijk is het geloof in een persoonlijke God in het verleden anders geduid dan Teilhard het hier doet. Men ziet dat aan de afbeeldingen van God als grijsaard, als mensenzoon. Van Christus kan men zich geen beeld vormen. Voor Teilhard is Christus vanaf de schepping, de oerknal zo u wilt, in de stof aanwezig en manifesteert deze zich in de figuur van Jezus-Christus, van Jezus de Gezalvde, op het moment, dat de mens zich bewust wordt van zijn opdracht de naaste lief te hebben als zichzelf ¹. HvB

¹ Zie: o.a Bibliotheek Teilhard de Chardin dl. 8 - p. 140-143 en p. 167-169 - dl. 13, *Het christendom*, p. 92, p. 167 - dl. 17 *Atheïsme en godsdienst*, m.n. p.101-104

Taal die mensen bevrijdt

Louis Tiessen

In de decemberuitgave van *GAMMA* nr.4, 2010 lezen wij de bijdrage van Paul Revis over eigentijdse liturgie, 'Progressieven en Conservatieven'. In een beschouwing over de eigentijdse liturgie schrijft hij: — "Minder begrijpelijk wordt het wanneer men de tijdeloosheid van het Gregoriaans meent te kunnen vervangen door Nederlandse liedjes." Dan volgt ook uitleg over de kerkliedjes van Huub Oosterhuis: ".....niet eens de slechtste in zijn soort" —

Paul Revis was tot aan zijn pensionering in 2002 docent pedagogiek aan de Hogeschool Arnhem/Nijmegen. Hij verdiepte zich ook in de inzichten van Jung en Teilhard en houdt hierover boeiende lezingen.

Pater Jan van Kilsdonk s.j., landelijk bekend en hooggeschat, missioneerde onder de studenten van de Amsterdamse universiteiten. In 1960 stichtte hij de Amsterdamse Studentenecclesia. Huub Oosterhuis, in 1964 tot priester (s.j.) gewijd, werd in 1965 de eerste studentenpastor van Amsterdam. Oosterhuis studeerde van 1958 tot 1961 Nederlandse taal- en letterkunde in Groningen en Maastricht. In 1959 schreef hij zijn eerste 'liedje' met 'iets van de Bijbel erin', "Zolang er mensen zijn op aarde", begeleid door klarinet en orgeltje. Hij ontdekte zijn roeping. In zijn hart vierde hij zijn toewijding tot dichter van het nieuwe bijbelse kerklied. Hij paarde spiritualiteit aan dichterschap op een tot toen ongehoorde wijze. "Dat anderen zich in jouw woorden herkennen, dat een ander zich bedienen kan van de woorden die jij hebt gevonden, geordend en geladen, dat is de genade van het woord." — Het Vaticaanse Concilie was afgekondigd en het Latijn mocht in die dagen voor het eerst met Nederlands worden afgewisseld.

"Ik (Huub) schrijf liederen voor een liturgie rondom het bijbelse geloofsverhaal." Na de "grote branden van zoveel eeuwen" bestaat die tekst nog in de traditie van uitleg, doorléving en viering. Die ervaring is de grond van vele kerkelijke en randkerkelijke bijeenkomsten, diensten van woord en tafel. In het bijbelse geloofsverhaal is God een stem die opkomt voor armen en ontrechten, die een mens

ter verantwoording roept, die mensen stuurt naar mensen in nood, die gerechtigheid uitroept tot het criterium van een menswaardig bestaan. Er is dringend behoefte aan de bijbelse NAAM, waarin dat visioen leeft, een nieuwe wereld besloten ligt. De bijbel is het religieuze oerdocument van onze wereld. Kiezen voor de bijbel is kiezen voor een visie op menselijk bestaan.

Franz Straatman, gerespecteerd muziekjournalist, heeft bij het 50-jarig bestaan van de Amsterdamse Studentenecclesia op negentien september jl. een toespraakgehouden waarbij hij gaaf inventariseerde: een onwaarschijnlijk oeuvre van ruim zevenhonderd teksten uit de pen van Huub Oosterhuis, die voornamelijk door drie componisten op muziek werden gezet, t.w. Bernard Huybers, Antoine Oomen en Ton Löwenthal. Grondslagen werden duidelijk voor nieuwe liturgische muziek, gedachten die ongetwijfeld werden ontwikkeld in samenspel met de schrijver-dichter, die zich ook ontpopte als vormgever van een nieuwe liturgie. Gedragen door koren en begeleiders leerde het kerkvolk in vijftig jaar zingen, ook buiten de Ecclesia. In 2008 berekende BUMA/STEMRA eens dat toen zo'n anderhalf miljoen mensen wekelijks een tekst van Huub Oosterhuis gebruikten. In 1998 werden zowel in de rooms-katholieke kerk als de protestante kerken overal in Europa, ook in Amerika en Japan, zijn teksten gelezen en gezongen, allemaal in bundels en cd's bijeengebracht, die bij honderdduizenden zijn verkocht. En deze verkoop houdt tot op vandaag stand. Toen Oosterhuis in 2002 een eredoctoraat in de theologie van de Vrije Universiteit van Amsterdam ontving, eindigde de toespraak van de rector-magnificus met de vaststelling: "Huub, wij zijn ervan overtuigd dat er in de talloze liederen en gebeden die jij gecreëerd hebt, veel zal overleven als een kostbare schat van verwoorde geloofstraditie van blijvende betekenis. Dat is wat wij vandaag vieren." —

Ik verzocht twee van mijn vrienden, tevens terzake zeer deskundigen, t.w. Gerard van den Boomen en Henk Suër, om mij na zoveel jaren wekelijkse ervaringen in enkele regels te willen getuigen van hun uitgekristalliseerde gevoelens: "Ik heb door Huub Oosterhuis een benadering van het Onnoembare mogen ervaren,

zinnen aangehoord en gelezen die je wilt vasthouden om dicht bij het Onnoembare te blijven, momenten die flarden eeuwigheid ontsluiëren. Huub zoekt verlengstukken in woorden die openingen maken voor een visioen van eeuwigheid. Het allergelukkigst is de hoop dat we ooit uit onze ballingschap thuis zullen komen. Huub laat ons ook inzien dat de hoop op een leven na ons bestaan de drang moet bezitten om ons de zorg voor anderen aan te trekken. Wij zullen geen zicht krijgen op de gerechtigheid achter de horizon zolang het onrecht in ons blikveld bestaat." (Henk Suèr) —

Gerard van den Boomen schrijft: "Sinds 1963 zing ik wekelijks de liederen van Huub Oosterhuis in de Amsterdamse Studenten-ecclesia. Hij heeft met zijn liederen de liturgie ten zeerste vernieuwd, maar tegelijk slaagt hij erin om aan te sluiten bij het oorspronkelijke bijbelse gods- en mensgevoel. Altijd is zijn lied echt, gemeend, serieus, overtuigend, authentiek. Ik voel me bij het zingen van deze liederen helemaal thuis. Vanouds en vannieuws." —

Weinig woorden besteden wij in deze bijdrage aan het schrappen (voorjaar 2010) van liedteksten van Huub Oosterhuis door bisschoppelijke censors. Een aantal liederen mogen niet meer in de katholieke kerk gezongen worden, omdat de teksten liturgisch en theologisch niet kloppen. Men zegt: "Oosterhuis' liederen bevatten weliswaar veel bijbelse beelden, maar ze zijn 'chemisch rein van God gemaakt' (??)" In de bisdommen Limburg en Brabant zijn al sinds jaren al zijn liederen verboden. De verontwaardiging over deze censuur is van grote omvang. "De katholieke kerk schrapt de mooiste van haar religieuze liederen." Men gebruikt allerwege heftige woorden van afkeur. De geschiedenis leert nu eenmaal dat geen enkele visionaire geest ontkomt aan erkenning en miskennis. Ik meen nu voldoende woorden van 'eerherstel' geschreven te hebben na de diskwalificaties die Huub Oosterhuis bij tijd en wijle overkomen. Ik herhaal: "Sinds jaar en dag hebben wij ons mogen laten inspireren door zijn vertolkingen van de authentieke geloofstraditie in levend woord en geschrift. Hij is onze Nederlandse Meester Eckhart.

(Zie ook de Pro-GAMMAatjes op blz. 63 - red.)

Over de toekomst van het Westerse christendom *Mattias Brand*¹

Je hoeft geen specialist te zijn om te zien dat het westerse christendom lijdt onder een ernstige crisis. Een ieder die de berichtgeving gevolgd heeft, zal ontdekt hebben dat het seksueel misbruik een bestaande mening over de kerk bevestigt in plaats van een nieuwe mening op tafel legt. Het valt rond-uit te zeggen dat voor het merendeel van onze (westerse) tijdgenoten de kerk heeft afgedaan. Welke tekenen zien we aan de wand verschijnen?

Ten eerste leidt de voortgaande secularisatie tot sluiting van kerken, vergrijzing van gemeenschappen en het afnemen van de maatschappelijke invloed van 'het christendom'. Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau valt te verwachten dat rond 2020 nog maar 20% van de Nederlanders aangesloten zal zijn bij een kerk.

Ten tweede is de kerk niet langer verbonden met de politieke macht. Vroeger kon Nederland misschien aanspraak maken op de Amerikaanse uitspraak 'een natie onder God', maar de banden tussen kerk en staat zijn doorbroken. Nederland is nu een pluriforme samenleving met een grote hoeveelheid aan religieuze overtuigingen. Iedereen kan kiezen waarin hij gelooft, in plaats van dat dit een gegeven is vanuit de context waarin je opgroeit. We leven in een 'postchristelijke' cultuur waarin het christendom naar de marge verschoven is en een subcultuur geworden is.

Ten derde leven we in een postmoderne samenleving. Kenmerkend daarvoor zijn keuzevrijheid en pluriformiteit. Met het modernisme wordt de periode aangeduid na de Verlichting waarin men geloofde in de mogelijkheid van vooruitgang zolang de mens maar rationeel handelde. De veronderstelling was dat de Waarheid voor iedereen en overal hetzelfde is en benaderd kan worden door logisch denken. Onderzoek, wetenschap en kennis stonden hoog in aanzien en men beschouwde de wereld als maakbaar. Na twee wereldoorlogen stortte dit geloof in en kwam er een nieuwe culturele (en filosofische) stroming: het postmodernisme. De postmoderne mens vertrouwt veel minder op de rede en is veel meer gericht op gevoel, eigen ervaring en verhalen van mensen. De postmoderne mens heeft een

¹ Mattias Brand (MA) is een van de nieuwe leden van de kerngroep van het Jeannette Noëlhuis, Hij studeert religiewetenschap in Leiden. Dit artikel verscheen eerder in het Kerstnummer 2010 van de Nieuwsbrief van 'Catholic Workers', Jeannette Noëlhuis, Dantestraat 202, postbus 12622, 1100 AP, Amsterdam E-mail: noelhuis@antenna.nl

afkeer van systemen, van dogma's en ideeën, en probeert deze te ontleden. Kennis wordt beïnvloed door gevoelens en de cultuur waaruit we komen. Dit leidt tot relativisme: objectieve waarheid bestaat niet. Bovendien is deze beweging zeer anti-institutioneel, de grote verhalen hebben afgedaan omdat ze de macht legitimeerden die ons zoveel geweld opleverde.

Wat zijn de gevolgen van deze ontwikkelingen? Hoe zien we dit terug in het westerse christendom?

Trendwatchers zien een aantal gevolgen van deze ontwikkelingen. Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) ontstaan er in Nederland grote orthodoxe groepen die bij elkaar klonteren en angstvallig vasthouden aan een vertrouwde vorm. Een stad als Barneveld kent bijvoorbeeld twee megakerken van gereformeerde gezindte, terwijl er ook een evangelische gemeente groeit van bijna tweeduizend bezoekers per dienst: Stephan Pass, tegenwoordig bijzonder hoogleraar kerkplanting en vernieuwing, noemt deze ontwikkeling een 'ghettomentaliteit' omdat er veel orthodoxe christenen bij elkaar wonen in de 'bijbelgordel' en zich hierdoor sterk en talrijk voelen, terwijl de situatie buiten deze gebieden heel anders is.

Daarnaast ontstaan er grote niet-westerse migrantenkerken die zich in sommige situaties aansluiten bij bestaande denominaties, maar veelal aan een eigen 'Pinkster/evangelische'-identiteit vasthouden.

De afkeer van instituten loopt niet gelijk op met een afkeer van spiritualiteit. Een groot aantal mensen gelooft in God en zaken als een leven na de dood. Nieuwe religieuze tijdschriften als *Happinez* doen het goed en er zijn veel mogelijkheden om bijvoorbeeld een zen-boeddhistische cursus te volgen: Al deze vormen van spiritualiteit kunnen ook moeiteloos gecombineerd worden in het kader van zelfontplooiing. Het christendom behoort echter niet tot deze populaire religieuze opties omdat volgens veel mensen het christendom schuld draagt aan de chaos van de vorige eeuw. De kerk legitimeerde immers de politieke macht, waar zij in veel landen zo nauw mee verbonden was.

Met de afkeer van de kerk als instituut en de bijbel als legitimatie voor geweld, heeft voor velen het christendom afgedaan. Toch is deze ontwikkeling niet alleen maar negatief en zie ik hoopgevende signalen aan de horizon. Een aantal redenen om te blijven hopen, want zoals er in het verleden vernieuwingsbewegingen zijn geweest in de kerk, zo zijn ze er nu ook.

Er ontstaan kleine gemeenschappen onder de noemer *emerging church* of *simple church*. Deze christenen zijn bereid om de kerkvormen aan te passen aan deze nieuwe wereld, waarin internet een dominante uiting is die het leven vorm geeft: snel; gevarieerd, alom aanwezig. Bovendien proberen ze ook de oude boodschap opnieuw te doordenken. Daarbij komen lastige vragen naar boven: Wat is de kern van het christendom? Wat is de functie van de kerk? Wat mag je contextualiseren en welke dingen mag je niet aanpassen? In Nederland is dit voornamelijk een beweging van ongeruste blanke dertigers die hoog opgeleid zijn, en er ontstaat langzamerhand een aantal experimentele gemeenschappen.

Tegelijkertijd vindt er binnen de gevestigde kerken een herontdekking plaats van het Bijbelse begrip 'koninkrijk van God'. Een voorbeeld daarvan is de *New Wine*-beweging binnen traditionele kerken en de charismatische vernieuwing binnen de r.-k. Kerk. Men ontdekt dat het koninkrijk van God zoals dat door Jezus aangekondigd werd niet alleen geestelijke implicaties heeft, maar ook sociale gevolgen. Vandaar dat ook deze gemeenschappen zich beginnen in te zetten voor sociale gerechtigheid en zorg voor de schepping. Voorbeelden hiervan zijn *Time to Turn* en de *Micha Challenge* die kerken betreft bij de millenniumdoelen.

Wat voor vingerwijzingen zijn er voor de toekomst?'

Met enige nederigheid zou je kunnen zeggen dat als het westerse christendom nog een rol van betekenis wil spelen, dan zal de kerk met een aantal van deze vernieuwingen moeten leren omgaan. Ik geef een aantal vingerwijzingen:

De kerk moet afstand doen van de macht en erkennen dat er fundamentele fouten gemaakt zijn door de band van christendom en politiek in het verleden. Vanuit de marge kan de kerk weer zoutend zout zijn (Mt. 5) en een profetische rol op zich nemen. Daarbij kan bijvoorbeeld aangesloten worden bij de traditie van de bevrijdingstheologen. De 'machten' van deze wereld zijn onderworpen aan God en mogen ter verantwoording geroepen worden voor de gevolgen van hun daden.

Omdat de kerk buiten de gevestigde orde staat, kan ze het evangelie dicht bij mensen brengen in hun eigen taal. Daarin vindt een verschuiving plaats van een attractieeel model naar incarnationeel werken. Dat wil zeggen: in plaats van mensen uit te nodigen naar een (*ere*)dienst binnen de kerkmuren, verplaatst de dienst(*baarheid*) van de gemeenschap zich naar de mensen. De toekomst vraagt om nieuwe experimenten met andere vormen van kerk-zijn.

De kerk moet weer een beweging worden die relationeel is in plaats van institutioneel. Daarin is weinig plaats voor een hiërarchische structuur, maar kan een actieve dynamiek ontstaan waarin alle gelovigen leren om Jezus na te volgen. De kerk moet missie weer als hart nemen. Niet door het van bovenaf opdringen van een intellectuele overtuiging, maar net als Jezus uit te reiken naar mensen in nood. Het evangelie is goed nieuws voor alle sferen van het leven en niet alleen voor de ziel om naar de hemel te gaan. Jezus zocht het uitschot van de samenleving op. Daar mag je dan ook zijn volgelingen verwachten: in de goot tussen de zwakken en de gemarginaliseerden. Dorothy Day sprak niet alleen over de kerk *voor* de armen, maar vooral de kerk *van* de armen.

Conclusie

Kortom, ik hoop op een vorm van christendom die zich bewust is van haar wortels en haar context. Die bereid is om de rijkdom van de traditie op een toegankelijke manier te communiceren en daarbij een zwakke positie in durft te nemen. Niet een groot modernistisch verhaal (De Waarheid met hoofdletters) opleggen, maar volop het vertrouwen uitleven dat blijkt uit het verhaal van de God van Israel en Jezus. Daarin zou u enig jeugdig idealisme kunnen bespeuren, maar dat idealisme is de hoop, het geloof en de liefde waarvan de bijbel spreekt. Mocht u mij vragen waarom ik in het Jeannette Noëlhuis ben gaan wonen, dan denk ik dat ik u dit verhaal zou vertellen. Ergens heeft de *Catholic Worker*-beweging een aantal van die vingerwijzingen ontdekt en ik leer graag met hen mee om dit (iets meer) in praktijk te brengen.

Aanbevolen literatuur:

Een aantal van deze titels zijn op internet te vinden.

SGP, Godsdienstige veranderingen in Nederland (september 2006) WRR, Geloven in het publieke domein (december 2006). Doornenbal, 'Een complex en fascinerend fenomeen. Een karakterisering van de *Emerging Church*-beweging', Theologisch debat 3 (2008) 18-24.

S. McKnight, 'Five Streams of the Emerging Church', Christianity Today (februari 2007)

S. Paas, 'Een snuffje zout. Juist als minderheid kan de kerk een smaakmaker zijn', CV Koers 11 (November 2006).

J.K.A Smith, Who's afraid of postmodernism? (Michigan 2006).

M. Frost, Exiles. Living missionally in a post-Christian culture (Massachusetts 2006).

N.T. Wright, Eenvoudig christelijk (Franeker 2007).

Gerrit Teule: *Ethiek, schoonheid en eonen - De evolutie als ethisch kompas voor een verwarde wereld*
- Uitg. Ankh-Hermes bv. , Deventer 2010, ISBN 978 90 202 04247 - 220 blz., € 19,90

Dit boek verschijnt ongeveer een jaar na *Wat Darwin niet kon weten*, waarin de schrijver de reductionistische kijk van de huidige wetenschappen in het kielzog van het (neo)darwinisme vanuit huidige inzichten in het elektromagnetisme en de kwantummechanica tracht te doorbreken. Hij sluit daarbij aan op het gedachtegoed van de Franse natuurkundige en priester Pierre Teilhard de Chardin en de kernfysicus Jean Charon. Ook in dit eind december 2010 verschenen boek over ethiek zet Teule deze lijn voort. Daarbij pleit hij voor een praktische toepassing van de natuurkundig verkregen nieuwe inzichten op de praktijk van onze alledaagse gedragingen. Hij voelt zich in dit pleidooi bijzonder verwant met de filosoof Baruch de Spinoza. In hoofdstuk 2 (p. 39-49) 'Wat Spinoza niet kon weten' maakt Teule echter duidelijk dat diens op het wiskundige, statische wereldbeeld van zijn tijd gebaseerde *Ethica* het verdient vanuit ons evolutionair gegroeide dynamische wereldbeeld opnieuw te worden doordacht.

Hieronder volgt de *Inleiding* van de auteur op zijn boek, dat wij aan ieder van onze lezers, maar vooral ook aan alle wetenschappers en politici, als relevant voor de toekomst van onze wereld zouden willen aanbevelen. *HvB*

Een nieuw fundament voor ethiek

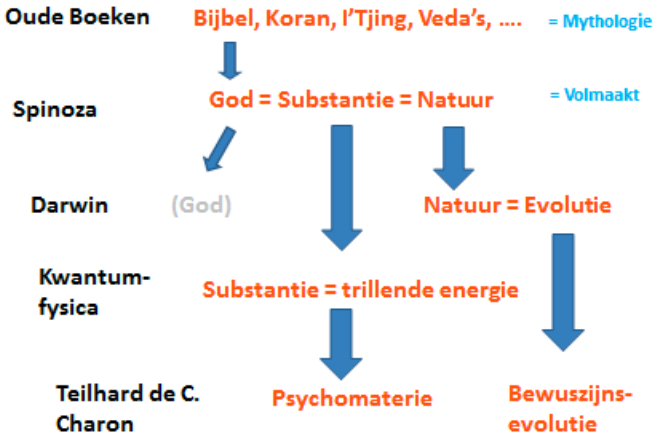
Inleiding in het boek van Gerrit Teule:

Ethiek, Schoonheid en Eonen

Belangrijke vragen bij ethische gedragsregels zijn: Wat is de oorsprong van ethiek? Is ethiek iets puur menselijks en hebben we het allemaal recentelijk zelf bedacht of wordt ze ons aangereikt, door een hogere geest of diep vanuit de evolutie? Of is ethisch handelen alleen maar een kwestie van goede smaak? Een eenvoudig antwoord op deze vragen is: ethiek komt uit oude en heilige boeken zoals de Bijbel, de Koran, de I Tjing of de Vedische geschriften. Of ze komt uit allerlei oude mythen en sagen uit oeroude culturen. In de grote godsdiensten geloven veel mensen rotsvast dat deze boeken weliswaar zijn geschreven door mensen, maar dat God of welke hogere macht dan ook zelf de hand van de schrijvers vasthield. In de Bijbel worden de tien geboden zelfs in een prachtige verhaal door God zelf in plakken steen gegrift en door Mozes naar beneden gesjouwd. Wie de film *De tien geboden* bekijkt, ziet hoe een vurige vinger de tien geboden in de stenen tafelen brandt. Hollywood trakteert ons hier op prachtige en heel suggestieve filmtrucages. Het is ook een fraaie metafoor voor het idee dat de regels niet van de mens afkomstig zijn, maar van een hogere macht. Maar het blijft toch veelal mythologie, want volgens recent bijbelonderzoek is het verhaal van een volk dat vanuit Egypte de woestijn in trok met Mozes als leidsman een mythe. Het is een stukje bij elkaar geredigeerde en gefantaseerde geschiedenis om het volk Israël een roemvolle identiteit te geven. Hetzelfde geldt voor regels uit andere boeken en verhalen, die afkomstig lijken van hogere machten. En bovendien, zelfs al staan de ethische regels in oude en gerespecteerde boeken, dan nog geldt de vraag waar die schrijvers in oude tijden de regels vandaan haalden. Uit hun dikke duim? Was het de toenmalige goede smaak van oosterse woestijnvolkeren? Of gebruikten zij ook weer oudere bronnen?

In het globale overzicht hieronder is de loop van de geschiedenis van deze bronnen weergegeven tot op heden. Het is meteen ook een overzicht van de fundamenteën, waarop we een ethiek kunnen baseren. De onderste regel legt het nieuwe fundament voor ethiek.

Bronnen van Ethiek

Veel moderne mensen geloven niet meer in de absolute waarheid van oude boeken en het gezag van kerkgenootschappen. Daarmee staan de oeroude gedragsregels van woestijnvolken en andere primitieve samenlevingen ook op losse schroeven. We moeten ons de ethische regels eigen maken door ze als het ware steeds weer opnieuw uit te vinden, opnieuw af te leiden, zo mogelijk vanaf algemeen geldige basisaannamen, en dat is een taak die in alle tijden opnieuw moet gebeuren. Een man die dat letterlijk zo opvatte was Benedictus de Spinoza (1717-1769). In zijn boek *Ethica* construeerde hij vanuit een grondstelling God = Substantie = Natuur een compleet filosofisch systeem, waaruit de ethische gedragsregels naar voren kwamen als de uitkomst van een wiskundige redenering. Alle drie entiteiten in de vergelijking, God, Substantie en Natuur, zijn volgens Spinoza volmaakt. Substantie is, zouden we tegenwoordig zeggen, het 'spul waarvan deze wereld is gemaakt'. Voor Spinoza was dat een geabstraheerde visie op materie, maar dan wel een materie waar alles van is gemaakt, ook het geestelijke. Een volmaakte natuur kan uiteraard niet onderhevig zijn aan evolutie; God heeft deze wereld volgens Spinoza volmaakt geschapen en in zijn tijd meende men, dat die schepping enkele duizenden jaren geleden moest hebben plaatsgevonden.

Charles Darwin (1809-1882) schudde deze visie grondig door elkaar door zich te concentreren op de evolutie van de natuur. Tijdens zijn reis met de *Beagle* kwam hij tot de conclusie, dat deze aarde veel ouder moest zijn dan enkele duizenden jaren. In zijn tijd gold het als staande wijsheid, dat de wereld was geschapen op zondag, 23 oktober 4004 voor Christus 's morgens om 9 uur. Darwin zelf dacht aan een periode van enkele miljoenen jaren. Ook hij had nog geen goed idee over de werkelijke ouderdom van dit heelal, nu geschat op ca 14 miljard jaar. Maar hij liet wel overtuigend zien, dat er van de 4000-jaar-bewering niets waar kon zijn, en hij toonde aan dat er in de loop van de tijd een langzame evolutie van alle levende wezens heeft plaatsgehad. Over substantie en materie heeft Darwin het nauwelijks gehad, want dat was niet zijn onderwerp. En God werd in de darwiniaanse visie op een zijspootje gerangeerd, niet omdat Darwin een atheïst was, maar omdat de Godhypothese in zijn evolutietheorie niet nodig was. Door de atheïsten na Darwin werd dit gretig aangegrepen om te komen met een godloze en geestloze evolutie. Ook vandaag heeft deze gedachte nog veel (zich darwinist noemende) volgelingen. De agnost Darwin was daar bij zijn levens-einde zeer verdrietig over.

In de vorige eeuw, vanaf 1900, ontstond de kwantummechanica, die het vage begrip substantie voorzag van een geheel nieuwe inhoud. Dat begon met de ontdekking in 1900 van de natuurkundige Max Planck dat licht ook bestaat uit deeltjes, de fotonen. Het merkwaardige is nu dat Spinoza's begrip substantie weliswaar nogal mysterieus en vaag was, maar dat de uitkomst van de kwantummechanica veel nieuwe en welhaast onbegrijpelijke kennis opleverde, die het materiebegrip eigenlijk nog veel mysterieuzer heeft gemaakt. Het beeld van materie ontwikkelde zich vanaf massieve bolletjes tot aan trillende energie of trillende snaartjes in andere dimensies, en die ontwikkeling is nog helemaal niet ten einde. Bovendien bleken deeltjes, of trillende golfjes, op een of andere mysterieuze manier verbonden te zijn met het waarnemende bewustzijn van de onderzoeker. De onderzoeker staat dus niet naast een experiment (objectief), maar hij is er zelf een deel van. Hoe die verbinding tussen subject en object beschreven kan worden, is ook

vandaag nog een open vraag. Min of meer wilde speculaties daarover doken sinds de helft van de vorige eeuw regelmatig op, ook in zuiver wetenschappelijke literatuur.

De priester en paleontoloog Pierre Teilhard de Chardin (1881 – 1955) en de fysicus Jean Emile Charon (1920 - 1998) creëerden op basis van de evolutieleer, de relativiteitstheorie en de kwantummechanica een nieuwe visie over materie, substantie en evolutie, waarin de geest een volwaardige plaats kreeg. Zij publiceerden daarover in een tijd (ruwweg tussen 1950 en 1990), toen het opnemen van het begrip 'geest' in een wetenschappelijke theorie nog steeds *not done* was. Het werd door sommigen zelfs gezien als verraad. Volgens Teilhard heeft alle materie een binnenkant en een buitenkant. De binnenkant draagt het leven en de geest in zich en deze geestelijke binnenkant is volgens hem de stuwende kracht achter de evolutie. De buitenkant is wat de natuurkundigen bestuderen met herhaalbare proeven. Jean Charon, een bewonderaar van Teilhard, heeft dit binnenkantidee verder gestalte gegeven in een wetenschappelijke en mathematisch gefundeerde theorie: de *complexe relativiteitstheorie* (1977) en de daarop gebaseerde *eonenhypothese*. Dat leidde tot twee kenmerkende begrippen: psychomaterie en bewustzijnsevolutie.

Een ethisch fundament

Voor Spinoza was het glashelder. In zijn tijd stond de nieuw ontwikkelde wiskunde in hoog aanzien en zijn idee was dat een ethiek, op wiskundige wijze afgeleid vanuit onwrikbaar vaststaande axioma's, zeer overtuigend zou moeten zijn. Beredeneerd vanuit een volmaakt axioma (God = substantie = natuur) construeerde hij met wiskundige precisie een bouwwerk van ethische regels. Hij nam aan dat iedereen met een goed verstand op basis van deze "met wiskundige logica afgeleide" redenering de ethische regels zonder problemen zou kunnen en moeten aannemen. Met Darwins inzichten ligt dat moeilijker. De conclusie van zijn evolutietheorie komt tot uiting in de frase *survival of the fittest*, waarin ook toeval een grote rol speelde, en dat ging gemakkelijk over in het recht van de sterkste. Eten of gegeten worden, dat was het devies in de wrede natuur. Op basis van deze gedachten kwamen o.a. de nazi's tot hun

verheerlijking van het arische ras en het verschaftte hun ook een motivatie voor het uitroeien van in hun ogen gedegeneerde rassen zoals joden, zigeuners en gehandicapten: *die Endlösung*. In het sociaal darwinisme leidde dit tot een superioriteitswaan van de westerse mens, een waan die nog steeds bij veel mensen springlevend is. Dit is een abjecte basis voor ethiek, omdat het egoïsme en eigendunk benadrukt en samenwerking bemoeilijkt. In onze westerse maatschappij heeft deze visie desondanks een diepe indruk nagelaten en veel weldenkende mensen, en hun overheden, zijn dan ook de 'ethische kluts' kwijtgeraakt. Op ethisch gebied is onze maatschappij flink in de war.

De moderne kwantummechanica bemoeide zich niet zozeer met het begrip evolutie, maar legde zeer sterk de nadruk op het 'spul waarvan deze wereld is gemaakt', substantie dus. Het startpunt was de visie op materie, die algemeen werd aangehangen in de tijd van Darwin: de kleinste deeltjes zijn massieve biljartballetjes. Waar die massieve inhoud uit bestond was onduidelijk. Uit de proeven van de kwantummechanica bleek echter, dat die massiviteit helemaal niet bestond. Deeltjes konden ook geïnterpreteerd worden als immateriële waarschijnlijkheidsgolven. Bovendien bleken elementaire deeltjes puntvormig te zijn, dus zonder volume. Daardoor bleek ook het begrip massa uiterst mysterieus te zijn, want hoe kan iets zonder volume massa hebben? Trillende energie is in feite de beste omschrijving van het hedendaagse begrip materie, alhoewel ook daar het laatste woord nog lang niet over is gezegd. De voorlopige interpretatie is dat we materie kunnen zien als gestolde energie of ook als afgekoelde c.q. geëxpandeerde energie. Dat zijn namelijk de processen die plaatsvonden na de oerknal: vanaf een uiterst geconcentreerd en extreem dichte energieconcentratie, *het singuliere punt*, voltrok zich de afkoeling en expansie, waardoor de gangbare materie en het ruimtelijke heelal werden gevormd.

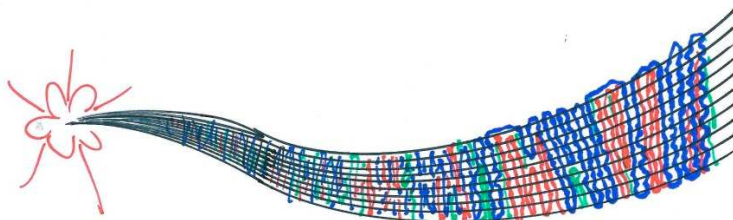
Op het eerste gezicht lijkt de kwantummechanica niet veel met ethiek en het geestelijke te maken te hebben, maar schijn bedriegt. Bij de proeven met het beroemde spletenexperiment van Thomas Young bleek, dat het waarnemende bewustzijn van de onderzoeker niet naast het experiment staat en passief toekijkt, maar dat het

bewustzijn zelf actief deelneemt aan het experiment. Het is er een integrerend deel van en oefent er dus altijd invloed op uit. Hoe dit zou kunnen werken, is met de traditionele driedimensionale denkwijzen onverklaarbaar. Ook bleek in de natuur van de kleinste deeltjes een basale onzekerheid te bestaan: van de deeltjes kunnen we nooit precies weten wat ze uitspoken (het onzekerheidsprincipe van Heisenberg). De natuur weet het zelf ook niet, zouden we kunnen zeggen. Onzekerheid is ook een ingrediënt voor ethiek.

Charon publiceerde, op basis van de relativiteitstheorie en de kwantummechanica, de complexe relativiteitstheorie (1977), waarin alle materie gezien wordt als psychomaterie. Geest en stof zijn daarin niet van elkaar gescheiden, maar verenigen zich tot binnen in de atomen toe. Om dat te bereiken, introduceerde hij in zijn theorie een extra ruimtelijke dimensie naast lengte, breedte, hoogte en tijd: de imaginaire dimensie. De samenwerking tussen geest en stof verloopt geheel op basis van de elektromagnetische interactie en de theorie laat helder zien hoe dit kan werken. Alle psychomaterie in dit heelal is onderling verbonden door een non-lokale, tijdloze communicatie (in deze theorie aangeduid met de term liefde), waarbij evolutie-informatie wordt overgebracht, gedistribueerd en opgeslagen. Dat betekent onder andere ook, dat de psychomaterie in het kwantumfysische experiment en de psychomaterie in ons brein onderling altijd non-lokaal verbonden zijn en nooit los van elkaar kunnen staan. De meest prangende eigenschap van de psychomaterie is de wil of neiging om tot (zelf)bewustzijn te komen en dat gebeurt door intensieve samenwerking. Charon toonde ook aan dat alle ontwikkelingen in de natuur aangedreven worden door deze wil, in technisch/natuurkundige termen ook bekend als *negatieve entropie*, die aan alle psychomaterie inherent is. De evolutie, zoals Darwin deze waarnam, is daarom in essentie een bewustzijnsevolutie, waarin ook de mens participeert. Op dit moment en op deze aarde mag de mens gedurende een betrekkelijk korte tijd fakkeldrager zijn van deze bewustzijnsevolutie.

Daarmee hebben we de termen in het overzicht van enig commentaar voorzien. Vanaf dit punt geldt de vraag, of we de termen psychomaterie en bewustzijnsevolutie, samengevat als de eonische

visie, kunnen gebruiken als een nieuwe basis voor een ethiek. In feite kunnen we dit zien als correcties op het oorspronkelijke uitgangspunt van Spinoza. Zijn begrip substantie is via het pad van de kwantummechanica verbreed, verdiept en uitgebreid tot psychomaterie en zijn begrip natuur is via het Darwinpad omgezet in bewustzijnsevolutie. Het hele complex van psychomaterie en bewustzijnsevolutie, zo groot als dit heelal en alles bij elkaar genomen dus, kunnen we zien als goddelijk of heilig. Immers, wat zouden we anders met deze termen moeten aanduiden? Evenals bij Spinoza neigt dit naar een vorm van *panentheïsme*, want ook volgens de visies van Teilhard en Charon bevindt het goddelijke of heilige zich in elk klein atoompje, overal in dit heelal. Vandaar dat Spinoza door zijn tijdgenoten werd beschuldigd van atheïsme, want dit was niet het godsdeed van de Roomse kerk. Vandaar ook dat de priester Teilhard gedurende zijn leven door diezelfde kerk het zwijgen is opgelegd. Charon werd buiten de wetenschappelijke consensus gehouden, omdat hij de euvele moed had om het begrip geest te introduceren in een wetenschappelijke theorie.

De eonische visie legt sterk de nadruk op een bewustzijnsgerichte evolutie, waarin samenwerking, symbiose en liefde de drijvende krachten zijn. Dat is meteen ook een fraaie basis voor ethiek. In het boek *Ethiek, Schoonheid en Eonen* heb ik dat uitgewerkt tot een beschrijving van de lange lijnen van de ethiek, die vanuit de diepten van de evolutie naar ons toe komen. In de bovenstaande tekening van een bandweefsel, het oudste weefseltype door mensen gemaakt, komen de lange scheringdraden van het ethische weefsel vanaf de oerknal naar ons toe, terwijl tijdens de evolutie de inslagdraden van het dagelijkse gedrag het weefsel compleet maken. De inslagdraden zijn de dagelijkse besluiten, vanaf de eerste fasen van de evolutie pal na de oerknal, en deze inslagdraden zijn onderhevig aan plaatselijke

invloeden, toeval, smaak en de waan van de dag. Maar de scheringdraden, met hun oorsprong in de oerknal zelf, vormen het 'ethische kompas', waarmee deze evolutie haar richting vindt: het bereiken en verder ontwikkelen van zelfbewustzijn, door alle evolutiefasen, rampen, *near escapes* en creatieve perioden heen.

De beschrijving van deze scheringdraden leidt tot een lijst van twaalf langlopende vaststellingen, waarop we een ethiek kunnen baseren. Het leidt zelfs ook tot een samenvattende lijst van eenvoudig te hanteren vuistregels, waaraan een goede actie is te herkennen. Het eerste deel van het boek gaat daarom over de eonische omschrijvingen van deze ethische scheringdraden. Het tweede deel definieert het basale gevoel voor schoonheid als het richtinggevende stuurmiddel van de bewustzijnsevolutie. Samen met de scheringdraden bepalen de inslagdraden de schoonheid van het weefsel. In het derde deel worden de afgeleide regels en de vuistregels getoetst aan de grote vraagstukken in de wereldpolitiek om zodoende de praktische bruikbaarheid van deze eonisch-ethische leefregels aan te tonen. Daarbij wordt gezocht naar een oplossing voor de twee grote wereldproblemen: overbevolking en overconsumptie, inclusief alle daaruit afgeleide wereldproblemen, zoals voedseltekorten, vervuiling, klimaatverwarming, onderdrukking, tekorten aan grondstoffen, oorlogen om de laatste olievelden, etc.

De eonische theorie kan het beste gezien worden als een nieuwe spreektaal, bestaande uit helder omschreven termen, waarmee we zaken kunnen bespreken die tot nu toe meestal in vage termen besproken werden. In mijn boek *Wat Darwin niet kon weten* heb ik deze taal uitgewerkt en samengevat in een 'klein eonisch woordenboek'. Oude woorden als ziel, geest en bewustzijn, krijgen in de eonenhypothese een nieuwe omschrijving, terwijl ook de interactie tussen geest en materie op een nieuwe en begrijpelijke manier wordt beschreven. Dat geeft ook de daaruit voortkomende ethiek een heldere basis, omdat het bij de interactie tussen geest en stof uiteindelijk altijd gaat om het ethische handelen: gedachten omzetten in daden. Liefde, samenwerking en symbiose zijn daarbij leidende begrippen.

Neurofysiologie als onderbouwing van geesteswetenschappen - 1

Freek van Leeuwen

1. Wetenschap

De algemene omschrijving van wetenschap is, dat zij een samenhangend geheel is van kennis betreffende een bepaald onderwerp dat door ondervinding is verkregen, waarvan wordt getracht de betekenis met het denken te begrijpen en waarvan het gevormde inzicht in het desbetreffende gebied, het vakgebied, of op andere gebieden, toepasbaar is. Is het onderwerp de natuur, dan is er sprake van natuurwetenschap, betreft het de menselijke geest dan geesteswetenschap. De wetenschappelijke werkzaamheid zelf is een geestelijke, het is namelijk het verloop van de werkzaamheid van de geestelijke vermogens, zoals ik die in dit artikel zal bespreken: het waarnemen waardoor over een bepaald onderwerp kennis wordt vergaard; het overdenken van het waargenomene, waardoor een voorlopige veronderstelling omtrent de betekenis van het onderwerp wordt gevormd: het toetsbare denkbeeld; het willen toepassen van de verkregen inzichten in het dagelijkse bestaan, waarbij tegelijkertijd de juistheid van de veronderstelling wordt getoetst en de bruikbaarheid ervan al dan niet wordt vastgesteld.

Wetenschap behelst in feite het zoeken naar het antwoord op de vraag: "Wat is dat en wat kan ik ermee doen?" Wetenschap is: een verschijnsel - welk verschijnsel dan ook - benoemen, een naam geven; het is het beschrijven van een verschijnsel en het benoemen van de betekenis ervan met het juiste woord om het onderwerp bespreekbaar, onderzoekbaar en toepasbaar te maken. Het wetenschappelijke streven is het streven naar inzicht... maar dat betekent ook dat de mens moet erkennen in een toestand van onwetendheid te hebben verkeerd vóórdat het inzicht is verkregen.

Wetenschappelijk onderzoek is er, doordat de denkende geest naar betekenis en orde streeft. De wetenschappelijke onderzoeker is de menselijke geest die - vanuit bepaalde eenzijdige persoonlijkheidskenmerken weliswaar - naar inzicht streeft en vraagstukken wil oplossen. Deze kenmerken zijn vooral die, welke samenhangen met het denken en willen, waarbij die zowel naar binnen als naar buiten kunnen zijn gekeerd. Denkende personen met een uitgekeerde peroon-

lijkheid streven in het algemeen meer naar natuurwetenschappelijke en de ingekeerde naar geesteswetenschappelijke inzichten; zij worden vanuit een natuurwetenschappelijk vooroordeel dat men alleen iets kan weten door te meten, onderscheiden in 'harde' en 'zachte' wetenschappen - de schoolvoorbeelden zijn Aristoteles en Plato.

Door de naar buiten gekeerde of uitgekeerde instelling is het waarnemingsvermogen gericht op zintuiglijke gewaarwordingen van stoffelijke voorwerpen en hun eigenschappen in de buitenwereld; door de naar binnen gekeerde of ingekeerde instelling op de eigen denk- en kenniswereld in het geheugen en de eigen gemoedsgesteldheid in de binnenwereld. Door de aandacht op de buitenwereld te richten, ontstaan natuurwetenschappen, terwijl geesteswetenschappen ontstaan door zich bezig te houden met het menselijke waarnemen, denken, voelen en willen in zichzelf en het gedrag tegenover anderen dat daaruit voortkomt, zoals psychologie, sociologie, geschiedenis en mystiek.(1) Een kenmerkend onderscheid daarbij is, dat de meeste geesteswetenschappers naar de beide helften van de werkelijkheid willen kijken, de geestelijke én de stoffelijke, de meeste natuurwetenschappers eenzijdig alleen naar de stoffelijke.

Doordat personen vanuit hun persoonlijkheidskenmerken een voorkeur hebben voor een bepaald vakgebied, wordt ook de sfeer van die verschillende gebieden door die persoonlijkheden gekenmerkt. Dit verschijnsel is er de oorzaak van dat er zich binnen die verschillende vakgebieden een groepsgeest kan ontwikkelen. Door die groepsgeest bestaan er persoonlijke vooroordelen ten opzichte van andere wetenschapsgebieden en vooringenomenheid ten aanzien van de beoefenaren ervan, wat wederzijds begrip en samenwerking bemoeilijkt. Deze vooroordelen hangen ook samen met de ontwikkelingstrap waarin de mensheid zich bevindt; daardoor staan in het huidige tijdperk de onderwerpen van het uitgekeerde denken en willen, de natuurwetenschappen, in het middelpunt van de belangstelling en geven zij op eenzijdige wijze ook in de maatschappij de toon aan.

In dit artikel laat ik zien dat niet alleen de moderne natuurkunde zich ondanks zichzelf in de richting van mystieke kenmerken ontwikkelt (o.a. Heisenbergs onbepaaldheidsrelatie, golf-deeltjedualiteit, non-

localiteit van deeltjes, superpositie, tunneleffect, nulpuntenergieveld, de oerknalsingulariteit die 'uit het niets' verschijnt, het verdwijnen van ruimte en tijd in zwarte gaten), maar dat ook door de inspanningen van biologen, i.h.b. neurofysiologen, in de hersenen de eigenschappen van de geest terug worden gevonden. De natuur is Gods schepping en daar God geest is, heeft ook de natuur de kenmerken van de geest; de weg naar bewustwording die natuurwetenschappers gaan, is een moeizame arbeid om het wezen van de natuur te begrijpen... waardoor zij onvermijdelijk bij de geest zullen uitkomen.

2. Kennis

Doordat de geestelijke werkzaamheid begint met waarnemen, begint ook wetenschap daarmee: zij begint met het verwerven van kennis. Kennis is 'datgene, wat wordt gekend' en is daardoor een verschijnsel dat niet los kan staan van een kennende zelfstandigheid. Kennis is pas kennis, doordat er een kenner is die zich door waar te nemen bewust is geworden van een bepaald onderwerp; die door waar te nemen tot het besef is gekomen van het bestaan en de eigenschappen ervan. Door het vermogen iets waar te nemen en zich er bewust van te worden, is die kenner de menselijke geest. Een onderwerp dat door de geest kan worden gekend, kan zich in de buiten- of binnenwereld bevinden. Dat onderwerp blijft een voorwerp op zichzelf als het niet wordt waargenomen, het blijft dan een op zichzelf staand 'gegeven', het *Ding an sich*. Pas in de waarnemende geest zelf wordt het onderwerp tot kennis, doordat de geest door waar te nemen er in zichzelf een beeld van heeft laten vormen. Het beeld nu van het onderwerp, dat door waar te nemen tot inhoud van de geest is geworden als een innerlijk ervaringsbeeld, is kennis. Doordat er zonder de kenner, de kennende geest, geen kennis bestaat, is kennis iets wat is afgeleid van de werkzaamheid van de geest - waardoor de kennende geest boven de kennis staat die de geest bezit.

Kennis is niet 'een inhoud van het bewustzijn'; kennis is een inhoud van de geest die zich van die kennis bewust is. Zoals zal worden beschreven is het de géést die zich door waar te nemen in een toestand van 'zich bewust zijn' brengt. De waarnemende geest komt in de toestand van zich bewustzijn van het waargenomen onderwerp, doordat dat een 'inhoud van de geest' is geworden. Door waar te

nemen heeft de geest 'kennis genomen van het onderwerp', heeft er in zichzelf een kopie van gemaakt en het zo in de geest afgedrukte beeld is de kennis.

De menselijke geest kan vanuit verschillende geestesgesteldheden waarnemingen doen. In de natuurwetenschappen is de meest gebruikelijke die, waarbij de geest door de zintuigen heen waarnemingen bij zichzelf naar binnen brengt; voor die geestesgesteldheid betreffen alleen dat soort waarnemingen deervaarbare werkelijkheid. Minder gebruikelijk, maar volkomen terecht is die gesteldheid, waarbij ook de inhouden van het geheugen, kennis en gedachten in de eigen binnenwereld, als een werkelijkheid worden ervaren: de geestesgesteldheid die met de geesteswetenschappen samenhangt.

Enkelen is het vergund waar te nemen vanuit een geestesgesteldheid die is ontstaan door een omvorming, die zodanig is, dat vanuit die omgevormde geestesgesteldheid kan worden waargenomen in andere, parallelle werelden, met name geestelijke werelden, die onzichtbaar voor de mens op aarde tegelijk met deze aardse wereld bestaan. Het is alleen door de beperkingen die door het verblijf in een lichaam aan de menselijke geest worden opgelegd, dat er overwegend door de zintuigen heen moet worden waargenomen en de geestelijke werelden - in het huidige tijdperk - onzichtbaar zijn.

3. Buitenzintuiglijke ervaringen

Waarnemingen die buiten de zintuigen om worden gedaan, zijn een bekend verschijnsel, dat zich door de eeuwen heen en over de hele aarde heeft voorgedaan. In het verleden waren dat mystieke ervaringen, die aan weinigen waren voorbehouden; in het heden zijn het vooral bijna-doodervaringen. Door de technische mogelijkheden die door de natuurwetenschappen zijn ontwikkeld (!), is het mogelijk geworden patiënten 'uit de dood terug te halen'. Niet allen doen dan verslag van buitenzintuiglijke ervaringen, maar het komt toch zo vaak voor dat er onderzoek naar is gedaan (2), (3), waardoor zij tot wetenschappelijk erkende verschijnselen zijn gaan behoren. (4)

De slotsom van deze onderzoeken is dat er een zelfstandige drager van het menselijke bewustzijn moet zijn, die zich onafhankelijk van

het lichaam, en daarmee van de hersenen, in andere werelden kan bewegen; deze zelfstandigheid kan daar ervaringen opdoen, kan ze daar in zichzelf overwegen en ze in het geheugen mee terugnemen naar het verblijf in het lichaam op aarde. Al deze ervaringen zijn te rubriceren en vertonen een opmerkelijke mate van overeenkomst. Ikzelf heb tijdens een algehele narcose voor een operatie daarmee overeenkomende ervaringen opgedaan, hoewel ik daarbij niet in levensgevaar was; het was daardoor niet een BDE in strikte zin.

Tijdens mijn jeugd, vanaf mijn tiende jaar, maakte ik herhaaldelijk buitenzintuiglijke ervaringen mee, waarbij ik in een andere, geestelijke wereld verbleef. Deze wereld werd gekenmerkt door een zee van geestelijk licht en geestelijke warmte, die zich uitstrekte in de eeuwige oneindigheid. Hoewel deze wereld volkomen leeg was, zonder één enkele vorm, voelde ik mij daar geheel en al thuis, zelfs meer thuis dan waar ook. Deze ervaringen hingen samen met het bidden van het *Onze Vader*, dat ik iedere dag meermalen placht te doen. In de zomer van mijn twintigste levensjaar deed zich in dit verband een topervaring voor, een godservaring, die ik zal beschrijven.

4. De godservaring

Na mijn gebed raakte ik in vervoering en kwam weer in de mij bekende wereld zonder vormen terecht. Aan het geopende geestes-oog van mij als de ervarende menselijke geest deed deze toestand zich nu eerst voor als een 'oertoestand', een geestestoestand die als 'donkere koelte' is te omschrijven. Deze geestestoestand bleek samen te hangen met de diepste rust. Deze diepste rust verbond zich met mij als de ervarende geest en bracht ook mij in een overeenkomende toestand van diepe, innerlijke rust; maar daardoor ook in een toestand van het krachtigste zelfbesef en het meest verheven geluksgevoel. De diepste rust en de donkere koelte waarin die rust zich uitdrukt, strekte zich voor mij als de ervarende geest uit in de mij bekende eeuwige oneindigheid. Deze diepste rust deed zich aan mij voor als een eeuwig en oneindig wezen. Zij was erfahrbaar als een 'aanwezigheid' met een eigen zelfstandigheid, die mij liet delen in de vreugde van haar rust en het innige geluk van haar eigen geestestoestand.

Verbonden met die ijle wereld nam ik als ervarende menselijke geest waar, dat als het ware 'binnen' de ongevormde oertoestand van de geest als de diepste rust en de donkere koelte waarin zij tot uitdrukking kwam, op zeker tijdstip een beweging begon. Deze beweging deed zich aan mij voor als een 'lichtende warmte'. Het geestelijke licht dat voor mijn geestesoog verscheen, was een gouden licht, de geestelijke warmte een zachte, koesterende warmte. Deze beweging en zijn lichtende warmte kwamen door zelf-opwekking voort uit de rust en haar donkere koelte. Hij was er het tegendeel van, de wederhelft. De beweging en zijn lichtende warmte waren daarvóór in hun tegendeel verborgen, ermee verenigd, waren als opgelost in de rust en haar donkere koelte. Na uit de rust en haar donkere koelte te zijn voortgekomen, bleken ook de beweging en zijn lichtende warmte zich voor mijn geestesoog uit te strekken in de eeuwige oneindigheid van deze nu heldere, ijle en vormenloze wereld. Ook de beweging en zijn lichtende warmte deden zich nu aan mij voor als een 'aanwezigheid', als een wezen met een eigen zelfstandigheid, die mij als menselijke geest in de vreugde van zijn beweging liet delen. De beweging en zijn lichtende warmte in de oertoestand van de geest deden zich aan mijn geestesoog voor als de oneindige zee van een gouden, geestelijk licht en een zachte, geestelijke warmte.

Nadat de beweging en de rust zich als ervaarbare zelfstandigheden aan mij hadden voorgedaan, verenigde de beweging en zijn lichtende warmte zich weer met hun tegendeel, de rust en haar donkere koelte. Bij die vereniging doordrong de beweging de rust en liet de rust zich doordringen; het licht doordrong het donker en het donker liet zich doordringen; de warmte doordrong de koelte en de koelte liet zich doordringen. Wat zich aan mij voordeed was een evenwichtige samenwerking van de tegendelen beweging en rust, die mogelijk was door hun doordringende en doordringbare eigenschappen. Hun gezamenlijke inspanning leidde opnieuw tot hun vereniging, met dit verschil dat daarbij nu de beweging en zijn lichtende warmte niet tot rust kwamen, maar in beweging bleven en zo ervaarbaar waren.

5. De beweeglijke eenheidstoestand

De tweeheid van beweging en rust vormde door hun vereniging opnieuw een twee-eenheid. Ook deze nieuwe eenheidstoestand hield het midden tussen beweging en rust, licht en donker, warmte en koelte. Ook in deze twee-eenheid matigden zij elkaar en hielden elkaar in evenwicht. Door deze vereniging van beide ontstond er evenwel een geestelijke eenheidstoestand in een andere, nieuwe vorm. Aan mij als de ervarende geest deed deze nieuwe eenheidstoestand zich namelijk voor als een 'beweeglijke toestand', als een 'getemperd licht' en als een 'verkoelende warmte'. In deze toestand werden de tegendelen geestelijke koelte en geestelijke warmte gelijktijdig door mij ervaren. Beide tegendelen waren in evenwicht met elkaar en terzelfdertijd aanwezig en toch als onderscheiden ervaarbaar.

De nieuwe eenheidstoestand deed zich weliswaar aan mij voor als de beweging en zijn lichtende warmte, maar dan als een beweging en zijn lichtende warmte die nu op zijn beurt de eigenschappen van de rust en haar donkere koelte in zich had opgenomen, in zich had opgelost. Er had een omwisseling, omkering of ompoling plaatsgevonden. Daardoor was de onwerkzame, rústende oertoestand van de diepste rust en haar donkere koelte voor mijn geestesoog overgegaan in de werkzame, bewéeglijke toestand van de beweging en zijn lichtende warmte in de nieuwe eenheidstoestand. De ongevormde oertoestand van de geest deed zich daardoor tenslotte aan mij voor als de lichtende warmte, waarin de tweeheid van rust en beweging, van hun donkere koelte en lichtende warmte zich tot een nieuwe, nu wérkzame vorm van eenheid had verenigd: de nu zichtbaar geworden algeest, die zich uitstreckte in de verre verten van de eeuwige oneindigheid.

Deze nieuwe, beweeglijke toestand werd met andere woorden gekenmerkt door een overwicht van de beweging en zijn lichtende warmte, terwijl nu de rust en haar donkere koelte de in hem verborgen kern vormde. Daarvóór werd de ongevormde oertoestand van de geest gekenmerkt door een overwicht van de rust en haar donkere koelte, terwijl de beweging en zijn lichtende warmte de in haar verborgen kern was. De toestand waarin de tegendelen die

binnen de geest aanwezig zijn, voorkomen, kan worden omgevormd tussen twee toestanden die ook weer elkaars tegendelen zijn: in een meer rustende, minder werkzame toestand waarin de rust overweegt en in een meer werkzame, beweeglijke toestand waarin de beweging overweegt. In de evenwichtige geest wisselen beweeglijke rust en rustige beweging elkaar voortdurend af. Wat plaatsvindt, is de ompoling van het stel tegendelen: rust en beweging in beweging en rust.

6. De oertegendelen

Twee zelfstandigheden zijn tegendelen van elkaar, wanneer zij evenwichtig met elkaar kunnen samenwerken doordat zij elkaars eigenschappen aanvullen. Door die samenwerking maken zij elkaars bestaan zinvol. Twee tegendelen kunnen elkaars eigenschappen aanvullen wanneer die omgekeerd zijn, wanneer zij wederhelften zijn doordat het ene deel bezit wat het tegendeel mist - zoals de sleutel en het slot. Zo kunnen zij niet zonder elkaar en streven daardoor naar samenwerking. Alleen doordat de een zich zo voor de ander kan inzetten en omgekeerd, kan eerst de een werkzaam worden en daarna de ander. Door hun inzet voor elkaar bewegen zij zich evenwichtig rondom hun gezamenlijke middelpunt en kunnen zij samen een eenheid vormen.

Als de een zich voor de ander inzet, is er sprake van werkzaamheid. Die werkzaamheid heeft een werking tot gevolg en een werking is een werkelijkheid, aangezien een 'werkelijkheid' is: 'datgene, wat werkt'. De werkelijkheid kan werkelijk zijn, doordat er tegendelen zijn: zoals de sleutel en het slot samen iets kunnen afsluiten en weer ontsluiten, en zo samen werkzaam, 'werkelijk' zijn. De geest bestaat geheel uit tegendelen, die alle gelijkwaardig zijn. De geest bestaat uit een twee-eenheid van tegendelen, die in de nieuwe, werkzame eenheidstoestand met elkaar een beweeglijke eenheid vormen en samen werkzaam zijn. De oertegendelen van de geest worden gevormd door de twee oereigenschappen: rust en beweging. De rust uit zich als de toestand van donkere koelte die doordringbaar is; de beweging uit zich als de toestand van lichtende warmte die doordringend is.

Een 'kracht' is het vermogen van een zelfstandigheid zich in te spannen en te ontspannen; een kracht is het vermogen te rusten en arbeid te verrichten, werkzaam te worden, iets te bewegen; en aan die beweging een richting te geven. Ook een kracht is daardoor een oorzaak van tegendelen: rust en arbeid. De eigenschappen waardoor de geest wordt gekenmerkt, zijn eveneens het vermogen tot rust en in beweging te komen, en aan het handelen een richting te geven: wat betekent dat kracht de wezenlijke eigenschap van geest is. Door zichzelf op te wekken en in beweging te komen, is de geest als kracht de oorzaak van de lichtende warmte; door zichzelf na gedane arbeid weer tot rust te brengen, is de geest als kracht de oorzaak van de donkere koelte.

7. De menselijke geest

Tijdens de vereniging van de beweging en zijn lichtende warmte met de rust en haar donkere koelte zag ik als waarnemende geest het begin van de geestelijke schepping. Deze schepping door de algeest begint met het vormen van een nieuwe wereld door verdichting van het licht en de warmte in de wereld van de algeest. Daardoor ontstaat in die wereld een minder ijle, minder heldere wereld - die naar mij later bleek bestemd was de wereld van de menselijke geesten te zijn. In déze wereld kan de algeest scheppend werkzaam zijn en kan door verdichting van het licht lichtbeelden vormen, vormen scheppen.

Tijdens de vereniging van de rust en de beweging verscheen vóór mij een punt, waaromheen het licht in die wereld zich vervolgens verdichtte. Door verdere verdichting werd daar een 'bolvormige wolk' van licht gevormd. Deze wolk deed zich aan mij voor als een ijle, lichtende 'nevel', die van hetzelfde geestelijke licht als de algeest was; zij was in die minder ijle wereld door verdichting van het licht uit de algeest voortgekomen. Met de vorming van een bolvormige lichtwolk is de schepping begonnen. Wat er gebeurde, kan het meest herkenbaar worden aangeduid door het woord 'verdichting'. Het is door de 'verdichting van de lichttrillingen', waardoor die plaats zich van de omgeving ging onderscheiden en vervolgens zichtbaar werd. *(Wordt vervolgd....)*

Het gelijk van Descartes - De herontdekking van de ziel *Jim van der Heijden*

Descartes' stelling dat de geest volledig onafhankelijk is van het lichaam was verre van nieuw. Hij herhaalde een gedachte die zo oud is als de beschouwende mens, namelijk dat er meer is dan alleen de stof en dit 'meer' - de geest - los staat van de stof. In deze opvatting is de werkelijkheid dualistisch, de fysieke en de psychische realiteit bestaan autonoom. Ook zijn aanwijzing van de pijnappelklier als ontmoetingsplek van lichaam en geest was al eerder verondersteld. Toch wordt vooral Descartes verantwoordelijk gehouden voor dit zogeheten 'interactionistisch dualisme', meestal verkort tot 'interactionisme'¹. De wetenschap liet zich vrijwel direct laatdunkend uit over Descartes' interactionisme. Op hetzelfde moment begon namelijk het materialistische reductionisme zich op te maken voor zijn zegetocht. Die heeft geleid tot de breed aangehangen gedachte dat alle verschijnselen kunnen worden teruggedleid naar natuurkundige en chemische processen van de dode stof. Leven en geest zijn slechts tijdelijke bijverschijnselen daarvan.

Hoewel niet alleen in de wetenschap maar overal in de samenleving de materialistische opvatting een hoge vlucht heeft genomen, is nimmer afdoende aangetoond dat deze juist is. Daartegenover staat een toenemend aantal aanwijzingen voor de juistheid van de visie dat de essentie van de mens buiten de stof moet worden gezocht. Bijzondere bewustzijnsstaten, zoals de bijna-doodervaring (BDE), de buitenlichamelijke ervaring (BLE) of door psychedelica opgewekte ervaringen, worden door een andere, niet-materialistische bril bekeken en opnieuw rijst de vraag wat het is dat lichaam en geest bijeenhoudt. Hier komen antwoorden op die het interactionisme terugbrengen als een reële opvatting over de aard van de werkelijkheid.

Dit artikel begint met dualisme, interactionisme en Descartes. Daarna wordt ingegaan op de mogelijke rol van de pijnappelklier en de met behulp van Dimethyltryptamine (DMT) op te wekken beleving van dualisme. Vervolgens zal blijken hoe het hanteren van de BDE als fenomenologisch uitgangspunt tot een vernieuwing van het interactionisme leidt. Uitgaande van de moderne natuurwetenschappen blijkt een sluitende niet-materialistische kijk op de werkelijkheid mogelijk te zijn.

¹ 1. Op het dualisme betrekken is praktisch, maar er zijn andere 'interactionismen' mogelijk.

Tweeledigheid

De vele godsdiensten en wijsgerige stelsels die de mens gedurende zijn bestaan heeft omarmd en veelal ook weer heeft verlaten stemmen overeen in hun geloof in de onsterfelijkheid van de ziel. Daar stopt de overeenstemming, opvattingen over de ziel vallen grofweg uiteen in die waarin de ziel een goddelijke essentie is die na het verlaten van het fysieke lichaam terugkeert naar zijn goddelijke oorsprong en die waarin de ziel een onsterfelijke persoonlijke identiteit is. Dit laatste vinden we in het bijzonder bij het christendom dat het overleven benadrukt van een met bewustzijn en wil begiftigd individueel geestelijk bestanddeel². Volgens wetenschappelijk genie en theoloog Emanuel Swedenborg gaat het leven van de ziel zelfs op een heel aardse wijze door.

Het voortduren van de persoonlijke identiteit maakt de mens tot een tweeledig wezen. Hij bestaat uit een individueel sterfelijk fysiek lichaam en een individueel onsterfelijke essentie, de ziel. De houdbaarheid van dit dualisme³ staat of valt met het antwoord op de vraag hoe deze beide delen in wisselwerking met elkaar staan. Dit is volgens de aanhangers van het in de laatste eeuwen overheersende materialistische reductionisme een overbodige vraag. Zij stellen dat een dergelijk raakpunt niet is gevonden en dus niet bestaat en tevens dat alle verschijnselen - ook die welke onstoffelijk lijken - 'eenvoudig' kunnen worden teruggevoerd tot fysische (natuurkundige) of fysisch-chemische processen van dode materie^{4,5}. De doodsteek voor het dualisme is volgens hen dat het in strijd is met het beginsel van behoud van energie⁶. Binnen de wetenschappen wordt de afwijzing van het dualisme steeds minder voorzichtig tegengesproken. De filosoof Chalmers concludeert bijvoorbeeld dat er met betrekking tot het

² Orthodoxe protestanten hebben een andere mening. Zij zien de ziel pas aan het einde der tijden weer gewekt worden. Dit kan bij hen tot de verdenking leiden dat Satan de hand heeft in de BDE.

³ Zie: Jim van der Heijden *Onvergankelijk*, Elmar, 2008

⁴ Dit is minder 'modern' dan wel wordt voorgesteld, 2500 jaar geleden betoogde Democritus al dat de ziel stoffelijk is.

⁵ Hiertoe behoort de veronderstelling dat 'gedoe' van neuronen psychische hallucinaties veroorzaakt.

⁶ De totale energie in een gesloten systeem blijft constant. Een niet-fysiek iets dat invloed heeft in de fysieke wereld zou energie aan die wereld toevoegen waardoor de totale hoeveelheid energie toeneemt.

bewustzijn feiten zijn die onmogelijk zijn af te leiden uit natuurkundige feiten. En als niet alles wat het bewustzijn betreft terug te brengen is tot het fysische domein dan is het materialisme onwaar.

Cogito ergo sum

Het dualisme is zo oud dat we niet weten wanneer, waar en hoe het is ontstaan. Het bestond al toen Plato, die daarmee het latere christendom sterk heeft beïnvloed, het denkbeeld ontwikkelde dat de onstoffelijke ziel gevangen zit in de kerker van het lichaam en na haar bevrijding daaruit terugkeert naar hemelse sferen. Pythagoras ging hem voor en zag de ziel als onsterfelijk beginsel. Waarschijnlijk steunden beiden op denkbeelden uit het oude Egypte en India. Toch is het dualisme onverbrekkelijk verbonden met de grote wiskundige en filosoof René Descartes (1596-1650). Vooral hij krijgt van materialisten de schuld van het in het westerse denken invoeren van het in hun ogen onjuiste en van de materialistische waarheid afleidende dualisme waar het ondanks het materialistische geweld nimmer meer uit is verdwenen.

Voor de rooms-katholieke, aan een jezuietencollege opgeleide, Descartes was door zijn achtergrond het denkbeeld van een sterfelijk lichaam en een onsterfelijke ziel niet vreemd. Misschien staat daarom het resultaat ook wel vast als hij zijn filosoferen begint met het in twijfel trekken van alles en uitkomt bij de zekerheid dat hij denkt. "Ik denk, dus ik ben" (*cogito ergo sum*) is zijn overblijvende waarheid en onwrikbare uitgangspunt⁷. Dit denken - de geest - vat hij onruimtelijk en onlichamelijk op. Het is het 'denkende ding' (*res cogitans*) dat los staat van het lichaam. Dus ook van de hersenen want die zijn gemaakt van het 'uitgebreide ding' (*res extensa*), de stof. Stoffelijke dingen zijn machines die alleen kunnen doen waarvoor ze zijn gemaakt. In een dergelijke machine kan de vanuit zijn aard vrije en onbepaalde geest niet zijn. Door het door hem aangebrachte onderscheid tussen geest en lichaam als twee aparte sub-

⁷ Descartes' bouwt zijn methodische twijfel als volgt op: 1. zintuiglijke kennis is onzeker, 2. wiskundige kennis lijkt zeker maar kan op een misvatting stoen en daarom niet degen, 3. aan alles dat zeker lijkt kan worden getwijfeld en moet daarom vervallen, 4. wat overblijft is de zekerheid dat ik het ben die twijfelt, daarin kan ik niet worden misleid, 5. voorts is zeker dat hoe ik ook zou worden misleid dit niet mijn bestaan kan omvatten, 6. ik beseft dat ik besta omdat ik een denkend ding ben.

stanties moet Descartes de vraag beantwoorden hoe ze in één wezen intens verbonden zijn en elkaar beïnvloeden. Zonder dit goed uit te kunnen werken verwijst hij naar de pijnappelklier. Dit is een interactiepunt dat al in de oudheid werd genoemd, o.m. Claudius Galenus (2e eeuw) besprak en verwierp het. En zo bleef de wijze waarop de wisselwerking tussen de onstoffelijke geest en het stoffelijke brein plaatsvindt mysterieus. Niettemin was de specifieke variant van het dualisme geboren die interactionistisch dualisme of interactionisme wordt genoemd.

Pijnappelklier

De pijnappelklier of *epifyse* is een orgaantje ter grootte van een erwtenaan de bovenkant van de tussenhersenen. Het is in onze kinderjaren goed ontwikkeld, wordt na de puberteit kleiner en verkalkt vaak op hogere leeftijd en werkt dan niet meer. De pijnappelklier produceert het hormoon melatonine dat een rol wordt toegedacht bij de seksuele rijping en de regeling van het dag- en nachtritme. Bij lagere gewervelde dieren is de pijnappelklier een lichtgevoelig orgaan dat als zintuig werkt en zelfs als een volledig derde oog kan zijn ontwikkeld zoals bij sommige hagedissen⁸. Van oudsher worden allerlei paranormale functies aan de pijnappelklier toegeschreven. Het is de zetel van de ziel, van de 6e chakra, kosmische antenne waarmee contact met een diepere, mystieke, realiteit wordt onderhouden, het maakt dat men kan helderzien/-horen/-voelen/-weten enz.. Dit werd en wordt afgedaan als het opportunistisch gebruikmaken door de 'esoterie' van alles waar weinig over bekend is en waarover een waas van mysterie hangt.

Zonder dat het beeld nu compleet is zijn in de afgelopen decennia de biologische functies van de pijnappelklier duidelijker geworden. De rol die de hypofyse werd toegedacht als regelaar van de afscheiding van hormonen in het lichaam lijkt te moeten worden aangevuld met die van de pijnappelklier die de hypofyse aanstuurt. Daarnaast maakt de pijnappelklier behalve melatonine het hormoon serotonine. Waarschijnlijk wordt in de pijnappelklier uit melatonine een aantal

⁸ Hierover schreef o.m. Cornelius Ubbo Ariëns Kappers (1877-1946), eerste directeur van het Nederlands Instituut voor Hersenonderzoek.

andere hormonen gemaakt zoals pinoline, een antioxidant die in verband wordt gebracht met helderziende waarnemingen, en 5-MeO-DMT en DMT, tot de psychedelica⁹ behorende tryptaminen die sterk werken op het waarnemingsvermogen en het humeur. Serotonine heeft grote invloed op hoe we ons voelen (stemming, zelfvertrouwen, slaap, seksuele activiteit, emotie, eetlust en verwerking pijnprikkels). Verder heeft de pijnappelklier elektromagnetisch communicatie met het omliggende zenuwweefsel waardoor hij bijvoorbeeld informatie krijgt over het door de ogen ontvangen licht en lijkt hij geluid te registreren. In verband met het laatste wordt gewezen op in de pijnappelklier aangetroffen kristallen (*brain sand*, bestaat uit calciumfosfaat, calciumcarbonaat, magnesiumfosfaat en ammoniumfosfaat) die piezoëlektrische eigenschappen bezitten en daardoor geluidsdrukfluctuaties in elektromagnetische velden kunnen omzetten.

En zo lijken de resultaten van hedendaags onderzoek eeuwenoude opvattingen over bepaalde functies van de pijnappelklier te ondersteunen. Zoals we zullen gaan zien speelt DMT daarin een hoofdrol.

Ontkoppeling van lichaam en ziel - Ayahuasca

Ayahuasca is een drank die door bewoners van het Amazonegebied wordt gebrouwen van bladeren en lianen waar van nature DMT¹⁰ in voorkomt waardoor de 'thee' een sterk bewustzijnsveranderende werking heeft. Daarnaast heeft ayahuasca een geneeskrachtige werking. De drank wordt, waarschijnlijk al duizenden jaren gebruikt als middel om de ziel los te maken van het lichaam en door de geestelijke wereld te reizen alwaar met voorouders gecommuniceerd kan worden. Tijdens urenlange trances krijgen sjamanen¹¹, priesters en medicijnmannen antwoorden op hun vragen, vragen ze hulp aan onstoffelijke entiteiten en stellen ze diagnoses bij patiënten. Dit levende en praktische dualisme stoelt op de opvatting dat de mens

⁹ 'Psychedelica' (stoffen die de psyche beïnvloeden) i.p.v. 'hallucinogenen' (stoffen die tot hallucinaties leiden) omdat de term 'hallucinatie' te gemakkelijk als een (niets) verklarend etiket wordt gebruikt. Als er de betekenis 'zinsbegoocheling' onder ligt tendert het zelfs naar 'u hebt ze niet op een rijtje'.

¹⁰ Op andere plaatsen kan DMT uit een hele reeks andere planten en dieren (o.a. een padden-soort) worden gewonnen.

¹¹ Sjamaan: Hij/zij die weet (Toengoezisch, Siberië)

twee zielen heeft, één die het leven in de stof mogelijk maakt en één die zich vrij buiten de stof kan bewegen.

In de afgelopen decennia is men in het westen ayahuasca gaan gebruiken voor ontspanning en om 'astrale reizen' te maken. Het gebruik van ayahuasca lijkt geen gezondheidsschade of verslaving op te leveren. Het brengt de 'reiziger' in kleurrijke werelden van grote schoonheid, laat liefde voor het leven en de natuur voelen en geeft religieuze inspiratie.

DMT

De werkzame stof in ayahuasca is Dimethyltryptamine (DMT). Sinds 1931 kan DMT synthetisch worden vervaardigd waardoor het beschikbaar is gekomen voor recreatief gebruik en voor onderzoek. Gebruikers vertellen over effecten als die van ayahuasca - wat logisch is - waarbij visioenen snel wisselen, geometrische patronen, intense kleuren en bijzondere entiteiten uit andere werelden worden gezien, erotische gevoelens opkomen, dingen hun vorm verliezen, met God wordt gesproken en het gevoel aanwezig is dat de tijd wordt overstegen en een ander universum wordt ingegaan.

Hoewel DMT in kleine hoeveelheden in dierlijk en menselijk weefsel is aangetroffen, is de stelling dat de pijnappelklier DMT produceert omstreden. Niettemin gaan verschillende onderzoekers hier wel van uit en wordt aan DMT een rol toegekend bij het ontstaan van visuele effecten in dromen, bijna-doodervaringen, godsdienstige visioenen en andere mystieke gewaarwordingen. Een belangrijk - en waarschijnlijk het meest bekende - onderzoek werd gedaan door klinisch psychiater Rick Strassman die aan de hand van zijn resultaten de hypothese lanceerde dat voorafgaand aan de dood of de bijna-dood de pijnappelklier plotseling een grote hoeveelheid DMT vrij laat komen waardoor een sterfbedvisioen of een BDE wordt beleefd. Tegen deze verklaring voor het ontstaan van de BDE kan worden ingebracht dat het onwaarschijnlijk is dat BDE-en bij onverwachte, plotselinge gebeurtenissen zoals een auto-ongeluk¹²

¹² Meldingen dat men zich boven de verongelukte auto bevond en het eigen - beschadigde - lichaam zag terwijl nog moest worden beseft dat er iets was gebeurd komen veel voor.

veroorzaakt kunnen worden door het vlak daarvoor beschikbaar komen van grote hoeveelheden DMT. Daarvoor zou de pijnappelklier in de toekomst moeten kunnen zien. Verder lijken de door gebruikers van DMT gemelde ervaringen maar zeer beperkt op die van BDE-ers.

Strassmans onderzoek

In het midden van de jaren '90 was het klimaat in de VS ongunstig voor onderzoek met psychedelica. Toch lukte het Strassman met veel moeite om officieel toestemming en overheidsfinanciering voor zijn onderzoek te krijgen. In zijn boek *DMT: The Spirit Molecule* vertelt hij tot in detail hierover; de moeilijkheden en tegenwerkingen, de vrijwilligers, de resultaten en de interpretaties daarvan, het besluit om voortijdig te stoppen door een opeenstapeling van belemmerende zaken in de werksituatie en in de persoonlijke sfeer en de mogelijkheden voor een vervolg.

De ervaringen die Strassmans proefpersonen rapporteerden stemmen zowel onderling overeen als met die van gebruikers buiten het onderzoek. Dit is opvallend omdat een dergelijke gelijkaardigheid niet zo uitgesproken wordt gemeld over het gebruik van andere psychedelica. Zoals de volgende beschrijving duidelijk maakt, reist de DMT-gebruiker naar een vreemde wereld met complexe machines en, meestal vriendelijke, contact zoekende, intelligent ogende wezens:

.... Eerst kom je in een glasachtige voorruimte; dat is de poort waar je doorheen moet. Je wordt er als het ware in gezogen. Aan de andere kant kom je in een wereld terecht die je nog niet kende. Hier kun je de volgende ervaringen hebben; tijd en ruimte zijn opgeheven, je ziet vreemde planten of plantaardige vormen. Je bevindt je in een vibrerend universum zonder vormen. Je ziet vreemde machines en hoort buitenaardse muziek. Je hoort vreemde talen, soms begrijpelijk, soms niet en je ziet intelligente wezens in allerlei vormen. Heel vaak maak je het volgende mee: je bent omgeven door wonderlijke wezentjes die een kosmische dans voor je opvoeren. Ze bestaan uit spiraal-

achtige vormen die door elkaar warrelen. Ze hebben snoetjes, kijken je aan, lachen je toe en praten met hoge piepstemmetjes tegen je....¹³

Of het toeval is dat gebruikers van DMT overeenkomstige ervaringen hebben of dat ze daadwerkelijk dezelfde door hen beschreven wereld hebben betreden is voor Strassman geen vraag meer. De mogelijkheid dat die wereld in werkelijkheid 'buiten ons' is en op zichzelf bestaat acht hij minstens zo waarschijnlijk als de mogelijkheid dat die alleen in de geest van de gebruikers bestaat. Hij meent dat we om die wereld of werelden te begrijpen en ermee te communiceren slechts de ontvangstmogelijkheden van onze hersenen hoeven te veranderen.

Omdat de beschrijvingen die Ayahuasca- en DMT-gebruikers geven raakvlakken hebben met die van mensen die zonder chemische hulp vanbuitenaf in afwijkende bewustzijnsstaten raakten meent Strassman dat er een gezamenlijke factor is. Die factor is volgens hem DMT, dat wordt toegediend of door het lichaam in de pijnappelklier wordt geproduceerd. Het is de DMT-concentratie in het lichaam die ten grondslag ligt aan ayahuasca- en DMT-'reizen', BDE-en, *alien abductions*, verlichtings- en 'god'ervaringen, ervaringen die overeenkomen met de bardostaat uit het Tibetaans dodenboek etc. Wat dan wordt beleefd wordt niet veroorzaakt door hersenen die op een geintje uit zijn, maar door het daadwerkelijk terechtkomen van het bewustzijn in een andere, volledig reële, wereld/werkelijkheid. DMT is als het ware de hand die een slinger geeft aan de afstemknop van het bewustzijn dat daardoor op een andere realiteit terechtkomt.

Die andere realiteit blijkt overigens niet altijd plezierig te zijn, 25 van Strassmans 60 vrijwilligers beleefden een negatieve ervaring. Enkele hiervan waren zo ernstig dat er de - gelukkig niet uitgekomen - angst bij hen bestond voor blijvende psychische schade. Goede of slechte ervaringen, de vrijwilligers en Strassman waren verrast door de inhoud ervan. Niemand was het onderzoek

¹³ 13. Uit: Gerben Hellinga en Hans Plomp *Uit je bol*, www.uitjebol.net/dmt.htm

ingegaan met de verwachting levensechte onaardse wezens tegen te komen. En nog minder dat die zich bewust zouden zijn van de bezoekende vrijwilliger die door hen verwelkomd of afgewezen werd. Sommige vrijwilligers ontvingen van die (mens-, reptiel-, insect- of plantachtige) wezens kennis - bijvoorbeeld over de toekomst - en werden in hun wereld rondgeleid. Anderen hadden de minder aangename ervaring als seks- of onderzoeksobject te worden gebruikt en te worden gemerkt voor toekomstig onderzoek.

Als we voortborduren op de door Strassman benadrukte echtheid van de ervaringen van zijn vrijwilligers dan komen we uit bij de hypothese dat er een veelheid aan werelden/werkelijkheden bestaat. Op één daarvan zijn wij - is ons bewustzijn - (normaal) afgestemd. Deze afstemming wordt geregeld door het DMT in ons lichaam. Wanneer de DMT-concentratie verandert, dan leidt dit tot afstemming op een andere mogelijke werkelijkheid¹⁴. Indien we dit op de BDE betrekken dan ligt hier een verklaring voor het feit dat deze ervaring niet door iedereen wordt meegemaakt die in een levensbedreigende situatie terechtkomt. Bij degenen die dan geen BDE beleven is de afstemming, dus de DMT-concentratie, niet gewijzigd. De vraag die volgt is welke de voorwaarden zijn die tot deze verandering leiden? Onderzoek zou daarom gericht moeten zijn op het meten van DMT-concentraties onder omstandigheden waarin een verhoging mag worden verwacht, doch dit stuit op het bezwaar dat mensen in levensbedreigende situaties moeten worden gebracht.

Echter dan echt

Als ik na een ochtendwandeling in het bos zou vertellen over de schoonheid van het als schijnwerpers tussen het gebladerte van de bomen op de bedauwde spinnenwebben vallende licht en de volle-dige stilte die alleen werd verstoord door het geklap van een opvliegende fazant dan zou niemand die ervaring betwisten. Sterker, mensen die die ochtend ook in het bos waren, zouden hetzelfde vertellen. Niet exact, want ze stonden op een ander punt te kijken en sommigen hadden de fazant gemist, maar de gelijkenis tussen de

¹⁴ Mensen die beleefden op een stil weggetje door buitenaardsen te zijn ontvoerd, hebben dus geen klap van de molenwiek gehad maar dit echt beleefd nadat ze (tijdelijk, tot het DMT-niveau weer normaal was) in een andere werkelijkheid terechtkwamen.

verhalen zou groot zijn. Er zou geen andere verklaring voor de vertelde belevenis zijn dan dat die zich echt had voorgedaan.

Net zo echt zijn de belevissen van mensen tijdens een bijna-doodervaring, een buitenlichamelijke ervaring of een door DMT opgewekte ervaring. Voor hen althans, want het vreemde is dat dan de echtheid van het verhaal in twijfel wordt getrokken. Dat hun ervaringen werkelijk hebben plaatsgehad, wordt door materialistische wetenschappers zelfs op voorhand uitgesloten, waarna deze op zoek gaan naar een mechanisme dat een verklaring biedt. Dit leidt echter steeds weer tot een mislukking, wat de mensen die een dergelijke ervaring beleefden niet verbaast. Zij weten immers hoe echt, echter dan echt¹⁵, het was.

Het is dan ook zinvoller om de ervaringen tot uitgangspunt te nemen, ze te beschrijven en te bezien wat ze ons kunnen leren en wat de gevolgen ervan kunnen zijn. Deze fenomenologische benadering is bekend uit de natuurwetenschappen en de filosofie en wordt daar gerespecteerd¹⁶. Wat de materialistische reactie op de BDE, BLE en DMT-ervaring nog vreemder maakt.

De BDE als uitgangspunt

J. Kenneth Arnette behaalde doctoraten in de fysische chemie en de psychologie en is geïnteresseerd in het geest/lichaamprobleem en de bijna-doodervaring. Deze veelbelovende combinatie van wetenschappelijke kennis en specifieke interessegebieden levert een goed onderbouwde theorie, de 'Essentiethorie'¹⁷, op waarin Arnette het fenomeen BDE als uitgangspunt neemt. Zijn theorie is interactionistisch en stelt dat de mens is samengesteld uit een materieel fysiek lichaam en een 'essentie'¹⁸ die uit een niet-materiële substantie

¹⁵ Zie: Jim van der Heijden *Het kleine bijna-bij-de-dood boekje*, Elmar, 2010

¹⁶ Zoals het geringe bewegen van een verre ster tot de conclusie leidt dat er een of meer - niet waarneembare! - planeten omheen draaien waar vervolgens grootte en afstand tot de ster voor worden berekend.

¹⁷ 'The Theory of Essenc', dln. 1, 2 en 3, *Journal of Near-Death Studies*, 11(1), 14(2) en 18(2)

¹⁸ Arnette gebruikt de aanduiding 'essentie' omdat aan ziel, geest, e.d. inhouden kleven die tot verwarring kunnen leiden.

bestaat¹⁹. Deze theorie is gebaseert op de moderne natuurwetenschappen. Arnette verkent de overeenkomsten tussen de algemene relativiteitstheorie en de tunnel, de tijdloosheid en de gewichtloosheid uit de BDE, laat zien dat de tunnel uit de BDE lijkt op het wormgat dat een weg biedt naar andere universums en vindt in de beschrijving van elektrische dipolen²⁰ uit de kwantummechanica en het elektromagnetisme de manier waarop interactie en verbinding tussen essentie en lichaam plaatsvinden. En zo interpreteert hij alle elementen uit de BDE binnen het kader van de fysica en de chemie.

Omdat de ziel (ik gebruik dit woord toch maar i.p.v. essentie of geest) niet uit materie bestaat heeft het niet alle eigenschappen daarvan. Daardoor kan de ziel dezelfde ruimte innemen als het fysieke lichaam. Het heeft dezelfde vorm als het lichaam en beweegt daarmee mee, gebonden als het is door elektromagnetische velden²¹ die ziel en lichaam als magneten - dipool/dipoolinteractie - aan elkaar doen kleven. Deze door lichaam en ziel afzonderlijk gegenereerde velden variëren in de tijd en zijn ruimtelijk uitgebreid. Door vermenging en inwerking van deze velden op elkaar²² is er een wederzijdse causale beïnvloeding tussen hersenen en ziel. Arnette voert hierbij aan dat een niet-materiële substantie wel degelijk zekere fysische eigenschappen kan hebben en dat de algemene relativiteitstheorie inzicht biedt in de aard van een dergelijke substantie die anders is dan de stof. In beginsel is er alleen energie

¹⁹ Arnette beschrijft de wijze waarop afzonderlijke substanties interacteren. Naast dit dualisme waarin de werkelijkheid uit twee substanties bestaat zijn er pluralistische (meer substanties) en monistische (één substantie) opvattingen. De visies van Teilhard de Chardin en Charon zijn monistisch. Zij gaan uit van één substantie. Daarin vormt de geest het 'binnen' van de stof (tot op de kleinste eenheid van stof) c.q. heeft de geest een 'buiten' van stof. Gesteld kan worden dat alle werkelijkheidsopvattingen te herleiden zijn naar monisme. Immers, in de aanvang moet er eenheid zijn, omdat bij twee of meer volledig gescheiden herkomstlijnen er twee of meer afzonderlijke bronnen/goden/eerste oorzaken moeten zijn. Dit betekent een monistische start, waarna een monistische weg wordt gevolgd (Teilhard de Chardin/Charon) of de wegen zich scheiden en het dualistisch (Descartes/Arnette) of pluralistisch verdergaat.

²⁰ Dipool/dipoolkoppeling is te vergelijken met de aantrekkingskracht tussen de tegengestelde polen van twee magneten die hierdoor hecht aan elkaar 'gekleefd' zitten.

²¹ In 1935 publiceerden de biologen Burr en Northrop de resultaten van hun onderzoek naar elektromagnetische velden waaruit zij opmaakten dat die het organisme sturen en de vorm daarvan bewaren. Nadien is dit keer op keer bevestigd.

²² De wijze waarop dit gebeurt is analoog aan het verschijnsel van rotationele dipolaire relaxatie waarin vrij ronddraaiende dipolen hun oorspronkelijke stand hernemen.

en de gestolde vorm daarvan is materie. Tussen energie en materie is ruimte voor volledig andere vormen, substanties die meer op energie dan op materie lijken. Deze mogelijkheid is ook vanuit geheel andere hoek geopperd, in de kosmologie wordt zulke 'materie' in de buurt van zwarte gaten verwacht.

Arnettes interactionistisch dualisme kent een niet-reduceerbare ziel, twee verschillende substanties die tijdens een fysiek leven interacteren en het door de ziel overleven van de dood. Dit biedt een verklaring voor de BDE en andere bijzondere bewustzijnsstaten die, in tegenstelling tot de vele materialistische pogingen, sluitend is. Door het verzwakken en/of verschuiven van de elektromagnetische velden verbreekt de dipool-dipoolkoppeling en is de ziel, de niet-materiële substantie, bevrijd van het fysieke lichaam, de materiële substantie. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer het elektromagnetische systeem van het lichaam ernstige afwijkingen is gaan vertonen zoals het geval is bij ernstige ziekte, zwaar letsel of door de invloed van bepaalde stoffen. DMT bijvoorbeeld zou de snelheid veranderen waarmee neuronen impulsen afvuren (frequentiewijziging) en zo het elektromagnetische veld waarmee de hersenen met de ziel communiceren beïnvloeden. Ontkoppeling kan ook bewust door de ziel worden gedaan, bijvoorbeeld om zo een einde te maken aan fysieke of emotionele pijn. Tijdelijke dissociatie leidt tot een bijzondere bewustzijnsstaat die het feitelijke betreden door de ziel van een andere dimensie betreft. Definitieve dissociatie volgt als het lichaamselektromagnetische systeem volledig 'plat gaat' en de fysieke dood volgt. De ziel reist nu door een wormgat in de vierdimensionale ruimtetijd terug naar zijn oorspronkelijke dimensie. Wormgaten die de verbinding tussen universums mogelijk maken en universums waar meer dimensies heersen dan de vier die wij kennen worden in de kosmologie als feiten gezien.

Beschouwing

Op Descartes' interactionistisch dualisme kwam een materialistisch reductionistische reactie die lang aan kracht won en nog altijd voortduurt. Niettemin zijn er steeds zichtbaarder scheuren in het materialistische bouwwerk gekomen. Die worden voor een groot

deel veroorzaakt door dezelfde wetenschappen die de materialistische constructie bouwden.

Het materialistische paradigma heeft mensen nimmer belet om in, al dan niet vanbuitenaf opgewekte, bijzondere bewustzijnstaten het dualisme te beleven. Hun ervaring dat zij zich daadwerkelijk in een andere wereld weten te bevinden terwijl hun fysieke lichaam hier is, vormt een sterk argument voor de juistheid van het interactionisme. Zulke ervaringen drukken zich bijvoorbeeld uit in de sjamanistische traditie van twee zielen, één in de stof en één vrij daarbuiten, wat een variant is op de eeuwenoude opvatting dat naast het fysieke lichaam een fijner organisme bestaat dat het fysieke lichaam bestuurt en niet aan tijd en ruimte is gebonden²³. Daar voegt zich nu een wetenschappelijke theorie bij die aan het interactionisme nieuwe inhoud en status geeft en de tegenwerping dat de ervaringen slechts zinsbegoochelingen zijn van tafel veegt²⁴.

Interessant hierbij is dat de van oudsher aan de pijnappelklier toegedachte functies bevestigd lijken te worden en een elektromagnetische functie wordt toegevoegd. Daarmee staat de pijnappelklier actief in het centrum van het elektromagnetische veld van de hersenen dat interacteert met het elektromagnetische veld van de ziel.

Conclusie

In een vernieuwde vorm komt het interactionistisch dualisme met zodanige kracht terug dat hieraan de positie toekomt van de thans meest reële opvatting van de werkelijkheid. Het verklaart de bijna-doodervaring en andere bijzondere bewustzijnsstaten en vraagt om een herbezinning op het wezen van de mens en zijn samenleving. Descartes had gelijk²⁵.

²³ Over de stoffelijke meervoudigheid, het hylisch pluralisme, heeft Johannes Jacobus Poortman (1896-1970), hoogleraar te Leiden, zijn onovertroffen reeks *Ochêma* geschreven. Recenter is Hein van Dongen en Hans Gerding *Het voertuig van de ziel*, Ankh-Hermes, 1993

²⁴ Het maakt tevens de treurige zender/ontvangermetafoer overbodig die de mens reduceert tot van afstand bestuurd speelgoed (de ontvanger) en door zijn 'Droste-effect' - degenie die aan de knoppen van de zender zit is op zijn beurt ontvanger, etc. - niets verklaart.

²⁵ Echter niet voor wat betreft het door hem uitsluitend aan de mens toekennen van de denken-de substantie. Dit toont Bobbie, een bewust en eigengereid Maltezertje, mij dagelijks.

De 'Geest van Evolutie' nader bezien¹ - deel 2
De visie van Ken Wilber op spirituele evolutie in het licht
van het huidige evolutiedebat
Frank Visser

Na *Brief History* sneed Wilber maar zelden of nooit opnieuw het onderwerp evolutietheorie aan, en als hij het deed, dan nog alleen als hij daartoe door zijn studenten werd aangezet: het meeste dààrvan is op internet geplaatst. Laten we onze blik daarom richten op de uiteenzettingen op internet over de al dan niet door Wilber begrepen evolutietheorie. Sommige critici hebben Wilbers opvatting over evolutie daar gekarakteriseerd als 'pop-evolutionisme', de populaire opvatting die de evolutie verbeeldt als een louter opgaande lijn, dit in tegenspraak met de wetenschappelijke visie op evolutie (Markus, 2009). Anderen (Meyerhoff 2006b; Chamberlain 2006, 2007) brengen naar voren hoe weinig Wilber zich iets aan Darwin en het neodarwinisme gelegen liet liggen en de vragen die opkwamen als hij dat wèl deed.

DISCUSSIES OP INTERNET

Het beruchte citaat van Wilber over ogen en vleugels riep een reactie op van David Lane (1996), professor vergelijkende godsdienstwetenschappen en vroegere aanhanger van Wilber, die precies op tijd kwam, geestig was en relevant. Er kwam nooit een antwoord op van Wilber. Lane bracht op scherpzinnige wijze Wilbers verkeerde begrip van de evolutietheorie naar voren. Terwijl hij de relevante literatuur over het onderwerp ogen en vleugels inbrengt, geeft hij als commentaar daarbij:

Niet alleen geeft Wilber onnauwkeurig weer hoe vandaag de dag onder biologen in functie over evolutie wordt gedacht (je herinnert je, dat Wilber zegt "absoluut niemand gelooft dit nog" — vertel dat aan de twee thans meest populaire schrijvers over evolutie), maar hij heeft zelf een volstrekt verkeerd begrip van de details ten aanzien van de wijze

¹ Lezing gehouden voor de Conferentie over de Integrale Theorie 2010. De definitieve versie van deze lezing is te vinden op ><http://www.integralworld.net/visser33.html>< Hier vindt u ook de referenties naar aangehaalde literatuur (4 blzz.).

waarop de natuurlijke selectie plaatsvindt. Je kunt je slechts afvragen hoe goed hij Darwin heeft gelezen, of Gould, of Mayr, of Dawkins, of Wilson, of zelfs Russell. Geen van hen zou persoonlijk instemmen met Wilbers beweringen.

En wat betreft Wilbers toespeling op het werk van Gould en Eldredge over 'gepunteerd evenwicht':

Wel, het lijkt geen twijfel, dat Gould en Eldredge zijn uitgegaan van een 'blitse' versie van de darwiniaanse evolutieleer (gepunteerd evenwicht), maar zij zeggen niet wat Wilber oppert: dat er iets van mystiek meespeelt. Integendeel, het gebeurt gewoon dat, als de evolutie meestentijds een langzame dans is, er af en toe plotseling momenten ontstaan met wat techno hip-hop... Toch zijn het steeds de voeten die de beweging aangeven, niet een of andere transrationele kracht...

Volgens Eldredge (2000) zijn eigenlijk milieuveranderingen de "drijvende kracht achter de evolutie".

Lane besluit zijn bespreking op de toon die Wilber gebruikt om zijn lezers te overtuigen:

Wat Wilbers opmerking over evolutie zo verbazingwekkend maakt is niet dat hij min of meer een privé-creationist is met boeddhistische neigingen, maar dat hij de vigerende evolutiebiologie in zo'n verkeerd daglicht plaatst en onjuist weergeeft; daarbij doet hij het voorkomen alsof hij zo ongeveer het beste op de hoogte is van alles wat zich op dit terrein voordoet. En Wilber doet dit door overdrijving, verkeerde beweringen en met retorische losbandigheid.

Howel Lane erg snel was met zijn reactie op *Brief History* koos Wilber ervoor om niet op deze bijzonder kritische bespreking te antwoorden. Je kunt je alleen maar afvragen, waarom hij voor deze strategie koos. Ruim tien jaar volgde er geen debat hierover.

Vanaf het moment dat zijn studenten deze kritische bespreking op internet lazen, kon Wilber er niet langer omheen. In een reactie op de blog *Vomitting Confetti* (Anon. 2005a), die deze kwestie weer ter sprake bracht, reageert Wilber (Anon. 2005b) als volgt:

Ik ken de evolutietheorie door en door, de werken van Dawkins c.s. inbegrepen. Wat uit mijn boeken is geciteerd is uitzonderlijk gepopulariseerd en gesimplificeerd voor leken.

Dit nogal autoritaire antwoord op kritiek is typisch voor Wilber. Maar popularisering is nooit een rechtvaardiging voor een verkeerde weergave. En niet te vergeten, er zijn heel wat gepopulariseerde beschrijvingen van de evolutietheorie momenteel (Coyne 2009, Dawkins 2009), maar geen ervan zou van zo iets worden beticht. En als Wilber de evolutietheorie in al haar facetten kent, dan komt dit niet in zijn gepubliceerde geschriften tot uiting.

Wilber vervolgt:

In het openbaar, in hun werk, onderschrijven alle wetenschappers de neodarwinistische theorie. Voor zichzelf geloven echte [sic] wetenschappers — dat wil zeggen, diegenen onder ons die een wetenschappelijke graad of titel hebben en beroepshalve werkzaam zijn geweest op dat vlak — nauwelijks ook maar in enige cruciale stelling ervan.

We zien opnieuw hoe Wilber zijn betoog doorspekt met dooddoeners — "alle wetenschappers" - "geloven ...nauwelijks ook maar in enige cruciale stelling". Dat maakt het moeilijk om zijn beweringen (de enige, waaruit we Wilbers visie thans op evolutie kunnen opmaken) serieus te nemen. Het is ook een voorbeeld van een psychische, telepathische wetenschap. Daar komt bij, dat Wilber ook geen wetenschapsman van de praktijk kan worden genoemd...

Begin in plaats van met een zedeprediker als Dawkins met zoiets als het boek van Michael Behe *Darwin's Black Box: The Biochemical Challenge to Evolution*. En weet je wat je

dan ontdekt? Met de neodarwinistische theorie verklaar je nul komma niks. Probeer het maar.

Dit is zo ongeveer de enige plaats waar Wilber actief ingaat op een auteur die staat voor *Intelligent Design*. Leidt het boek van Behe echter tot de conclusie dat het neodarwinisme nul komma niks kan verklaren? Uit Wikipedia haalde ik de volgende inleiding over Behe:

De stellingen van Behe over de onherleidbare complexiteit van essentiële cellulaire structuren worden alom door de wetenschappelijke wereld verworpen. De afdeling biologische wetenschappen van de Lehigh universiteit, waar Behe werkzaam is, heeft een officiële verklaring doen uitgaan waarin ze schrijft: "Ons gezamenlijk standpunt is, dat *intelligent design* geen wetenschappelijke basis heeft, niet proefondervindelijk is getest en als onwetenschappelijk moet worden beschouwd."

Dutch (2008) begint zijn bespreking van het boek van Behe zelfs zó:

Hoe kun je iets bespreken, dat nergens over gaat? Het boek van Michael Behe is een toetssteen van de *Intelligent Design*-beweging. Als je kritiek op *Intelligent Design* levert hoor je: "Ach, je moet Michael Behe maar eens lezen!" Nou, dat heb ik gedaan. Ik las Behe, en nergens in zijn boek vond ik ook maar één wetenschappelijke uitspraak over iets, die kan worden getoetst.

In zijn bespreking van het boek van Behe *Darwin's Black Box* kiest de Nederlandse bioloog Korthof (1997) voor een andere benadering:

Behe beweert in feite dat bepaalde zaken van wat hij noemt "onherleidbare complexiteit"— het stollingsstelsel van bloed, of de zweepstaart van een bacterie, maar niet de ogen of vleugels — niet kunnen worden verklaard vanuit de darwiniaanse theorie.

Korthof stelt zich op het standpunt, dat dit een bijdrage kan zijn tot een mogelijk geldige falsificatie van het darwinisme, ongeacht de motieven of de theologische overtuigingen die Behe mogelijk heeft.

Het is zelfs zo, dat Darwin zelf critici uitnodigde actief uit te kijken naar dit soort gevallen. Als er verschijnselen kunnen worden ontdekt, die onherleidbaar complex blijken te zijn, is dit de doodsteek voor het darwinisme (voor wat deze gevallen betreft, maar niet voor andere). Mocht echter blijken dat deze verschijnselen niet onherleidbaar complex zijn, dan wint het darwinisme. De moeilijkheid met deze pogingen om het darwinisme te weerleggen, is dan steeds opnieuw, dat naarmate de wetenschap voortschrijdt, deze een verklaring weet te vinden voor het schijnbaar onverklaarbare (ofwel "herleidbare complexiteit" te vinden, Adami 2006)

Het meest zwakke punt met betrekking tot de bijdrage van de creationisten aan de evolutieleer is, dat een alternatieve theorie eraan ontbreekt. Wat stelt Wilber eigenlijk in dit opzicht voor? Dat God vleugels in aanleg scheidt, en dat natuurlijke selectie van daaruit te werk gaat? Dat leidt tot de onpraktische en warrige situatie dat levende organismen een combinatie zijn van natuurlijk geëvolueerde delen samen met andere delen die het resultaat zijn van een of andere Goddelijke ingreep.

Paul Davies (1999) heeft ons erop attent gemaakt, dat het leven niet alleen een kwestie is van complexiteit, maar van een nauw omschreven complexiteit (zie ook Dembski 1998), in dit geval, uitgespeld en bemiddeld door DNA. Met een eenvoudige "duw", hoe voorzichtig ook, komen we er niet. Volgens Korthof (1997) zou het 'het einde van de wetenschap' betekenen als we een Ontwerper zouden oproepen als verklaring voor complexe organen of organismen, omdat er geen manier is om achter de werkwijze van deze ontwerper te komen. Werkelijk, als iets hier geldt, dan is het wel dat "niemand een flauw idee heeft".

In zijn reactie op de hierboven vermelde blog (Anon 2005b) doet Wilber nog een merkwaardige uitspraak:

Maar de integrale totaaltheorie staat of valt niet met dit speciale gegeven. Als fysicalistische, materialistische, reductionistische krachten een adequate verklaring blijken te geven voor de buitengewone diversiteit van de evolutionaire ontwikkelingsstrappen, dan is dat mooi; we zullen ze meenemen in de integrale theorie. En zo niet, dan niet. Maar tot dusverre is het aantal 'nieten' veruit in de meerderheid gebleven.

Ik vraag me af de integrale theorie die Wilber voorstaat wel zo onafhankelijk is van zijn specifiek spiritualistische kijk op evolutie. Wat te denken, als mocht blijken dat de evolutie geen proces "van lager naar hoger" is met de Geest als drijvende kracht?

Geen evolutie, geen involutie. Geen involutie, geen Geest. En geen Geest, dan ook geen "Eros in de Kosmos".

Opnieuw neemt Wilber hier zijn toevlucht tot statistische gegevens en daarom zullen we besluiten met enkele opmerkingen op dit vlak. Over de taxatie van Fred Hoyle van de buitengewone onwaarschijnlijkheid van een begin van leven door toeval — wat dat ook moge betekenen — kan heel wat meer worden gezegd. Dawkins (1985) heeft het bijvoorbeeld een "opmerkelijk misverstand" (Korthof 1999) genoemd, daar de evolutie eenvoudigweg niet verloopt zoals Hoyle beschrijft, maar in kleine stapjes. Zijn uitspraak kreeg de eer "Hoyles misvatting" te worden genoemd (Wikipedia).

Hoyles misvatting, soms de "schroothooptornado" genoemd, is een term voor de gebrekkige statistische analyse omtrent de oorsprong van al het evolutionaire leven. Hoyles misvatting is een fout die men verrassend makkelijk maakt als men er niet echt een idee van heeft hoe sterk een kracht als die van de natuurlijke selectie kan zijn. Hoyles misvatting stamt al uit de tijd vóór Hoyle en gaat terug tot in Darwins dagen.

Musgrave (1998) geeft in zijn essay *Lies, Damned Lies, Statistics, and Probability of Abiogenesis Calculations* een groot aantal tips die kunnen helpen bij de oplossing van dit mysterie:

Zo nu en dan komt iemand met de bewering dat "dat het bijna onmogelijk is dat een of ander enzym door toevallige omstandigheden wordt gevormd en dat daarom abiogenese onmogelijk is". Vaak citeren zij een indrukwekkend ogende berekening van de astrofysicus Fred Hoyle of komen ze opdraven met iets, dat de 'Wet van Borel' heet om te bewijzen dat het leven statistisch gezien onmogelijk is. Deze lieden, Fred inbegrepen, hebben een of meer van de volgende fouten gemaakt:

1. Zij berekenen de waarschijnlijkheid voor de vorming van een 'modern' proteïne of zelfs een complete bacterie met alle 'moderne' proteïnes vanuit willekeurige gebeurtenissen. Dit is helemaal geen theorie tegen de biogenese.
2. Zij veronderstellen dat het aantal proteïnes vastligt, met vastliggende sequenties voor elk proteïne, dat vereist is voor het ontstaan of instandhouden van leven.
3. Zij berekenen eerder de waarschijnlijkheid van opeenvolgende experimenten dan gelijktijdige.
4. Zij begrijpen verkeerd wat wordt bedoeld met een waarschijnlijkheidsberekening.
5. Zij onderschatten ernstig het aantal functionele enzymen/ribozymes dat in een groep willekeurige sequenties aanwezig is.

Hij besluit:

Op het moment, dat we er geen idee van hebben hoe waarschijnlijk leven is, is het praktisch onmogelijk voor welke trap van leven dan ook op zinvolle wijze de mate van waarschijnlijkheid vast te stellen.

Toen de evolutietheorie als onderwerp op het *Integral Institute* in 2006 werd bediscussieerd, verhelderde Wilber (geciteerd in Visser

2007) zijn standpunt betreffende *Intelligent Design* en de theïstische opvattingen over evolutie door te zeggen:

Ofwel je gaat uit van een bovennatuurlijke bron ofwel van een immanente Geest. In het eerste geval heb je de keuze uit twee mogelijkheden. De ene is een platonisch gegeven, de andere theologisch van aard: een God of een Intelligente Ontwerper. In het tweede geval is er sprake van een transcendentie die ook immanent werkzaam is en naar buiten treedt als een zelforganiserende, zichzelf transcenderende drijvende kracht binnen de evolutie. En in dat geval is evolutie het zich ontsluiten van de Geest zelf. Niet een metafysisch, maar een intra-fysisch, een immanent aspect van de natuur. En dat is in de grond van de zaak het standpunt dat ik inneem.

Men kan zich evenwel afvragen wat voor verschil het in de praktijk maakt om een transcendente of een immanente Eros te hebben, als het over wetenschap gaat. Vanuit het standpunt van de wetenschap zijn beide taboe — "meta" of "intra" betekent hetzelfde. Is "intra-fysisch" een natuurkundig begrip? In dat geval zou geen fysicus (of misschien alleen een kwantumfysicus met een *New Age*-imago als Amit Goswami *Creative Evolution*, 2008) het onderschrijven. Of is het metafysisch? Wat is dan de reden om deze ideeën 'postmetafysisch' te noemen (zoals Wilber doet in zijn jongste intellectuele fase)? Wordt alle wetenschap van meet af aan niet verondersteld postmetafysisch te zijn. Deze versie van wilberiaanse 'postmetafysische intrafysica' is niet zorgvuldig genoeg doordacht om zinvol te kunnen zijn (Visser 2006, Chamberlain 2006,2007).

In 2006 verheldert Wilber (2006b) opnieuw zijn standpunt verder in een blog op zijn eigen website >www.kenwilber.com<:

Denk ik dat Mayr of Dawkins of Lewontin of Kauffman in telos of Eros geloven als een uiting van de Geest, in welke vorm dan ook? Beslist niet. In de praktijk omarmen alle theoretici van het establishment het wetenschappelijk materialisme.

Maar als zelfs Kauffman (1993) niets moet hebben van Wilbers theorie over Eros, wie dan wel?

Ik zeg gewoon [sic] dat de meeste topbiologen accepteren dat er problemen en onopgeloste kwesties zijn in de meest vooruitgeschoven positie van hun wetenschap, en ik zeg, dat ik dezelfde problemen erken als waarvoor zij staan, maar op dat punt scheiden zich al gauw onze wegen - praktisch ieder van hen is van mening dat die kwesties volledig vanuit het wetenschappelijk materialisme kunnen worden opgelost, en ik ga daar natuurlijk niet van uit...

Zou zo'n standpunt echt de wetenschap helpen om ook maar één van "de problemen in de voorhoede" van de biologie op te lossen? Ik denk het niet. Is het niet een wezenskenmerk van de wetenschap dat de vooruitgeschoven posities voortdurend als een horizon naar achteren wijken hoe meer de wetenschap voortschrijdt?

En tenslotte plaatste Wilber in 2007 (aangehaald in Visser 2006, met een aanvulling in 2007) een emailwisseling met Alexander Astin op zijn blog, waarin hij terugkomt op de beruchte passage uit *Brief History* over ogen en vleugels, daarbij verklarende dat deze voorbeelden puur in metaforische zin moeten worden opgevat:

Ik denk helemaal niet [sic] dat de vleugel echt 100 mutaties vereiste — het is alleen een manier om uit te drukken [sic] wat je wil zeggen, en ook, meer in het algemeen, dat de complexe vormen, die wij in de evolutie zien — zoals het immuunsysteem — niet het product zijn louter en alleen van toevallige mutaties en natuurlijke selectie. Er is veeleer een kracht van zelforganisatie in het universum gevormd, en deze kracht (of Eros, zo je wilt) is verantwoordelijk voor tenminste een deel van de emergentie van complexe vormen die we in de evolutie waarnemen.

Het concept van zelforganisatie is voor meer dan één uitleg vatbaar. Ofwel er is een externe kracht werkzaam die de materie tot organis-

men vormt (zoals in het vitalisme), ofwel de materie is zelforganiserend (en heeft daarmee aan zichzelf genoeg) – maar "een zelforganiserende kracht" die verantwoordelijk is voor tenminste een deel van de emergentie van complexe vormen"? Men is geneigd te vragen, voor welk deel? Het is veelzeggend, dat Kauffman zijn benadering een "natuurkundige vorm van biologie" noemt (1993: 641) – toch nauwelijks een transcendentiaal programma

Opnieuw valt de absolutistische en nonchalante stijl op. En hoe moeten we reageren op de uitlatingen van Wilber over de wetenschap, als deze zo'n tien jaar later weer worden opgevoerd, zonder dat hij erkent, dat ze op een vergissing berustten? En als het immuunsysteem van de mens nu de plaats inneemt als testcase voor een spirituele evolutietheorie, moeten we dit dan ook slechts opvatten als metafoor, totdat de wetenschap ontdekt hoe dit in werkelijkheid is geëvolueerd?

We hoeven niet erg ver te zoeken ... Bij Richard Dawkins' *The God Delusion* (2006: 159-160), waarin we onze vriend Michael Behe opnieuw ontmoeten:

Van de voorbeelden van 'onherleidbare complexiteit' die Behe bij voorkeur opvoert, noem ik ook nog het immuunsysteem. Laat rechter Jones het verhaal zelf maar vertellen:

“Bovendien werd professor Behe in een kruisverhoor gevraagd over zijn uitspraak in 1996 dat de wetenschap nooit een evolutionaire verklaring zou vinden voor het immuunsysteem. Hij was aangekondigd met achteenvijftig door vakgenoten geautoriseerde publicaties, negen boeken en verscheidene hoofdstukken uit een tekstboek over immunologie met als onderwerp het immuunsysteem. Hij bleef evenwel gewoon volhouden, dat dit geen voldoende bewijs van de evolutie vormde en dat het nog niet 'goed genoeg' was.”

Behe die door Eric Rothschild, de hoofdadviser van de aanklagers, aan een kruisverhoor werd onderworpen, werd

gedwongen toe te geven dat hij de meeste van die achtenvijftig door vakgenoten geautoriseerde documenten niet had gelezen...

Maar laat ik voor een goed begrip alles even op een rijtje zetten...

Ken Wilber heeft zich in principe in zijn complete oeuvre, dat dertig jaar en meer dan twintig boeken omspant, slechts één keer ingelaten met het neodarwinisme door voorbeelden te geven van georganiseerde complexiteit, zoals ogen en vleugels, die verondersteld werden niet te kunnen worden verklaard door natuurlijke selectie (in tegenstelling tot wat vooraanstaande wetenschappers als Dawkins terzelfdertijd aan het publiek vertelden). En nu, een vol decennium later, moeten deze biologische voorbeelden puur als metaforen worden begrepen, die slechts het "buitengemene vermogen" illustreren "van de creatieve emergentie als wezenskenmerk van het universum". Is wetenschap in poëzie veranderd?

Probéert Wilber zijn punt eigenlijk wel in de arena van de wetenschap te maken? We worden helaas herinnerd aan de vernietigende recensie van Sir Peter Medawar (1961) over het boek van Teilhard de Chardin *Het verschijnsel mens*, waarin deze schrijft: "het is de stijl die de illusie van een inhoud oproept"... In de context ervan schrijft Medawar tevens: "men kan de auteur zijn leugens slechts vergeven op grond van het feit, dat hij alvorens anderen te bedriegen er alles aan gedaan heeft zichzelf te bedriegen".²

In 2009 vertoonde *IntegralLife.com* een video over evolutie, waarin Wilber (2009) zijn ideeën voor een gehoor van nieuwsgierige studenten bleef herhalen. Uit deze video, die slechts in besloten kring voor leden wordt gedraaid, het volgende citaat:

De wetenschap is nuttig waar het verschijnselen betreft, die al eerder zijn voorgekomen, maar ze is niet in staat deze te verklaren als ze zich voor het eerst voordoen.

² We verwijzen naar het artikel van Caroline Webb in *GAMMA* jrg. 16 nr. 4 (dec. 2009, p. 51-58), waarin het artikel van Peter Medawar wordt besproken en wordt ontkracht.

Ik zie dit als een staaltje van denkluheid en als iets dat op den duur schadelijk is (Visser 2009a). Het verklaart namelijk niets. Het is tegen nieuwe ontdekkingen. Het legt een makkelijke en willekeurige scheiding tussen aan de ene kant de 'reductionistische' wetenschap, die haar taak uitvoert door zich tot in detail een helder beeld te vormen van de natuur, en aan de andere kant de 'evolutionaire' spiritualiteit, die de evolutie 'verklaart' en met een inspirerend wereldbeeld van groei en ontwikkeling komt.

Uiteindelijk wordt Ken Wilber met hetzelfde dilemma geconfronteerd als de aanhangers van *Intelligent Design*. Vanaf het moment dat hij verklaart dat enkele verschijnselen (in dit geval: de evolutie van ogen en vleugels) "op geen enkele wijze" vanuit darwiniaanse principes kunnen worden verklaard is hij kwetsbaar voor elke nieuwe ontdekking door de wetenschap, welke laat zien dat ze uiteindelijk wel op die wijze kunnen worden verklaard. Vaak is dat slechts een kwestie van een paar jaar, zoals Behe tot zijn eigen verbijstering moest ervaren. (Coyne, aangehaald in Visser 2009b)

Zoals Sarkar (2007: 96) aantekent na zijn evenwichtige beoordeling van Behe:

De conceptuele kwesties die Behe opwierp, zijn, hoe weerbarstig zij hem wellicht in de jaren 1990 hebben toegeschenen, meer en meer door empirisch werk op het gebied van de moleculaire evolutie opgelost. Wat lastig is — indien de vooruitgang van kennis een van onze meest belangrijke doelen is — is dat creationisten van de *Intelligent Design*-beweging (ID) de oorspronkelijke beweringen van Behe niet hebben gecorrigeerd (tenminste niet in het openbaar). Deze houding is onacceptabel ten aanzien van elke serieuze wetenschappelijke hypothese, tenzij ID [c.q. de filosofie van Wilber] beschouwd moet worden als een theologische stellingname.

En wat is nu precies het 'nieuwe' waarvoor de evolutietheorie wordt verondersteld geen verklaring te leveren? Veelzeggend genoeg, is dit nooit in de lezingen en geschriften van Wilber uiteengezet. Een

oog? Een vleugel? Een paard? Een dinosaurus? Een vis die het land op gaat? Waar precies schiet de wetenschap tekort en heeft behoefte aan een spirituele hypothese? Als dit niet precies wordt omschreven, verliest alles zijn betekenis. Het pathos waarmee Wilber over evolutie schrijft is misplaatst, net zoals het nonchalante karakter van Wilbers uitspraken over de evolutietheorie gedurende zijn hele schrijversloopbaan (Visser 2009a).

Ken Wilber lijkt tevreden met de cirkelredenering die je krijgt als iets nieuws wordt verklaard door uit te gaan van iets nieuws, creativiteit vanuit creativiteit, spiritualiteit vanuit ... spiritualiteit. Als er iets is, wat dergelijke cirkelredeneringen tracht te vermijden, dan is het wel de wetenschap. Tegen Ken Wilber zou een evolutie-theoreticus thans waarschijnlijk alleen maar zeggen als deze zijn 'theorie' van een spirituele evolutie met Eros als aandrijfmotor presenteert: Zo'n hypothese heb ik niet nodig...

Op de keper beschouwd zijn de theorieën van Wilber op dit gebied allesbehalve nuttig geweest. Hij herhaalt de bezwaren vanuit creationistische hoek tegen de evolutie, maar verschaft nooit genoeg details om overtuigend te zijn. En als hij tenslotte details geeft, dan herroept hij ze een decennium later in wat bovenal blijkt te zijn een nogal nietszeggende en onwaarachtige reactie — waarbij het erop neerkomt dat hij ontkent zich in het verleden in extreme zin over evolutie te hebben uitgelaten en het zo draait, dat alles wat hij gezegd heeft als metafoor moet worden opgevat.

CONCLUSIES

- Ken Wilber en/of de wereld van de integrale gemeenschap heeft de gelegenheid voorbij laten gaan om het afgelopen jaar deel te nemen aan het wereldwijde debat over de betekenis van Darwin en het neodarwinisme en de relatie ervan ten opzichte van spiritualiteit, inclusief de ID-benadering.
- Ken Wilber heeft zijn 'theorie' van spirituele evolutie niet hard gemaakt. Ze mist een wetenschappelijke fundering, herhaalt de sentimenten van creationisten en is onduidelijk, vooringenomen en uiterst selectief in haar formuleringen. Het ontbreekt erin aan betrokkenheid met de wetenschap.

- De wijze waarop Ken Wilber het onderwerp evolutie behandelt is aan de ene kant te abstract en te generaliserend, en in de zeldzame gevallen waarin hij specifiek wetenschappelijke details noemt, kunnen deze gemakkelijk worden weerlegd. Door een verkeerde voorstelling van zaken te geven in zijn commentaar op het neodarwinisme begaat hij een drogreden.
- Door niet te reageren op kritiek op internet op zijn theorie, maakt Ken Wilber het door Jurgen Habermas gestelde ideaal van 'communicatieve rationaliteit' niet waar, waarin gezichtspunten vrijelijk worden uitgewisseld op zoek naar de beste argumenten. En ook heeft hij geen verantwoordelijkheid genomen voor de extreme uitlatingen over het neodarwinisme in het verleden, toen hij met kritiek daarop werd geconfronteerd. Hij heeft op een allesbehalve respectvolle wijze een verkeerd beeld van de wetenschap gegeven.
- En tot slot, hoewel deze lezing duidelijk Ken Wilbers visie op evolutie als onderwerp had, speelt op de achtergrond — zoals jullie zullen hebben vermoed — de vraag mee, waarom het zo buitengewoon moeilijk is gebleken om over deze materie binnen de wereld van de integrale psychologie een discussie te voeren. Gloedvol schrijven over je eigen standpunt in een reeks populaire boeken, is één ding; heel iets anders is het om in te gaan op kritiek die er onvermijdelijk op volgt. Openstaan voor kritiek en het aangaan van een publiek debat zijn kenmerkend voor wetenschap en filosofie.

Daarom geef ik graag het laatste woord aan John Stuart Mill (1863:17), die in zijn essay *Over de vrijheid* schreef:

Hoe is het gekomen, vraag je je af, als je iemands oordeel werkelijk het vertrouwen waard acht? Dat komt, doordat hij altijd open stond voor kritiek op zijn mening en handelen. Omdat hij altijd bleek te luisteren naar alles wat er zo tegen hem kon worden gezegd en er voorzover dat rechtvaardig was zijn voordeel mee deed en dit tegenover zichzelf en als dat zo uitkwam tegenover anderen verantwoordde, en ook fout wist te noemen als iets verkeerd was.

Ik dank u.

Susan Blackmore: *Het mysterie van het bewustzijn, inzicht in het brein door meditatie en mindfulness.*
De Arbeiderspers, 2009, ISBN 9789029 573863. 206 blzz., € 18,50

Je kunt de werking van het brein met verschillende methoden onderzoeken. Je kunt plakjes hersenen onder de microscoop leggen of je kunt het brein onder de Mri-scanner leggen (en vervolgens na ampele bestudering beweren dat de ziel niet bestaat, want daar is op de beeldbuis of onder de microscoop niets van te zien). Het gaat Sue Blackmore echter om het inzicht in bewustzijn vanbinnenuit, door diepe en langdurige zenmeditatie. Deze invalshoek wordt door de materialistische wetenschap met argwaan bekeken, omdat het zweverig, subjectief en niet verifieerbaar zou zijn. Maar als hoogleraar psychologie weet Blackmore wel waar ze het over heeft; ze kent de bestaande bewustzijnstheorieën. Soms is haar geverbaliseer wat vermoeiend (en dat zegt haar zenleraar ook tegen haar), maar ze exploreert het bewustzijn vanbinnen uit a.h.w. tot op de bodem. Vragen als: Waar ben ik? Ben ik mij nu bewust? Was ik mij bewust van iets drie seconden terug? Ben ik mijn gedachten of ben ik de denker? Wat ben ik nu aan het doen? Hee, die klok slaat zes uur, maar ik was mij alleen maar bewust van de laatste drie slagen. Wie registreerde dan de eerste drie als ikzelf dat niet bewust deed, etc. Soms is ze irritant op de vierkante millimeter bezig, maar steeds is het boeiend.

Wel is het wat vreemd, dat ze halverwege haar boek Daniel Dennett ten tonele voert. Vreemd, omdat je bij een diepe meditatie in je eigen binnenste niet zo gauw Dennett tegen het lijf zult lopen, lijkt mij. Kennelijk is ze nogal onder de indruk van deze materialistische theoreticus en bewustzijnsfilosoof met zijn boek *Het bewustzijn verklaard!* Dat stuurt haar interne waarneming in een bepaalde 'wetenschappelijk correcte' richting, die aanleunt tegen de huidige materialistische consensus. Zij komt dus ook, zoals veel materialisten, tot de conclusie dat de vrije wil niet zou bestaan. Er is geen continu zelf, geen voorstelling van een mentaal theater waar de ziel of het ik naar kijkt, geen stroom van het bewustzijn, geen dualiteit van het zelf en het andere. Dat punt van het mentale theater (het niet

bestaande 'carthesiaanse theater') is niet zozeer een meditatief constateerbaar iets, maar is overgenomen van Dennett. Een echte zenboeddhist zou dit niet zo zeggen.

Niet al haar zienswijzen zou ik willen overnemen, maar de methode van werken blijft interessant en boeiend. Blackmore is een zeer scherpzinnig persoon. Nogal merkwaardig is haar grondhouding t.o.v. andere mensen. Ze schrijft: "Op retraites kijk ik niemand aan – helemaal niet Dus voor mij blijven de anderen in schoenen gestoken spoken terwijl ik de vloer dweil." Dat is precies wat ik miste in het boek: de ander. Het is allemaal wel erg solitair gedacht en tot in de puntjes beredeneerd. Zou er ook iets collectiefs in het bewustzijn kunnen bestaan, zoals Jung vermoedde? Haar uiteindelijke conclusie strookt met de 'materialistisch correcte' opvatting, dat bewustzijn eigenlijk tamelijk onbeduidend is en dat er van dualiteit (een interactie tussen een geestelijke entiteit en het lichaam) geen sprake zou zijn. Uiteindelijk komt dus toch de materialistische aap uit de mouw.

GT

Tim Jackson: Welvaart zonder groei, economie voor een eindige planeet. Uitg. Jan van Arkel i.s.m. Oikos, denktank voor sociaal-ecologische verandering, 2010, ISBN 978 90 6224 494 2, 320 blzz. € 14,95

Toen het boek *Limits to Growth* van Donella en Dennis Meadows namens de Club van Rome uitkwam, werd er wat gemeesmuild of zelfs regelrecht gescholden. Zwartkijkers, doem-denkers! De schrijver van dit boek over economie zonder groei is hoogleraar aan de Universiteit van Surrey en was voorzitter van de Britse *Sustainable Development Commission*. Hij is geen doem-denker, maar wel een nauwkeurig denkende realist. Het boek is een vervolg op *Grenzen aan de groei* en beschrijft op een unieke manier, hoe onze wereld er nu voorstaat. Deze wereld is verslaafd aan onduurzame groei, waarbij de kwaliteit van het leven nauwelijks nog toeneemt en voor grote groepen mensen zelfs afneemt. Jackson houdt een pleidooi voor ecologische geletterdheid onder zijn collega's-economen. Dat is hard nodig, vindt hij.

De tekst van het boek beslaat niet meer dan 212 bladzijden, maar is zeer compact geschreven. Je moet er echt even voor gaan zitten, maar dan wordt er ook veel duidelijk. Hij beschrijft hoe onze welvaart stuk loopt op de overbevolking en de overconsumptie en hoe de economische onverantwoordelijkheid alleen maar toeneemt. Het hele begrip 'welvaart' moet opnieuw bekeken worden. Welvaart voor wie? Alleen maar voor een rijke bovenlaag? Heeft het nog iets met levensgeluk te maken? Maakt consumentisme ons gelukkiger of is het een 'ijzeren kooi', waarin we gevangen zitten? Het wordt steeds duidelijker dat onze planeet dit consumentisme niet kan verdragen, zeker als we het Westerse niveau van welvaart ook gunnen aan alle andere en minder bedeelde aardebewoners. In feite is de situatie, dat de Westerse economie alleen maar op de huidige manier nog een tijdje kan blijven groeien, als dat ten koste gaat van miljarden andere aardebewoners. Meer dan een miljard aardlingen moeten het doen met een inkomen van minder dan een 1 dollar per dag, naar het prijspeil van wat je daar in de USA voor kunt kopen: een buskaartje, een donut. De ecologische voetafdruk van de Westerse mens is domweg te groot om voor iedereen beschikbaar te zijn. Al in 1987 zijn we het punt gepasseerd waarbij deze aarde onze groeieconomie niet meer blijvend kan ondersteunen. Uitvoerig en met veel grafisch cijfermateriaal behandelt Jackson de afnemende voorraden van grondstoffen, zoet water en beschikbare landbouwgrond. De 'koolstofintensiteit' van onze samenleving moet drastisch omlaag, naar bijna nul, om de klimaatdoelstellingen te halen, maar ook om de afnemende olievoorraden te compenseren.

Toch is zijn laatste hoofdstuk optimistisch getiteld: *Een blijvende welvaart*, maar daarvoor moeten er in het komende decennium op mondiaal niveau wel cruciale beslissingen worden genomen. Je kunt je zelfs afvragen of ons democratische systeem wel in staat is deze beslissingen te nemen. Jackson ziet mogelijkheden, waarbij hij overigens het vraagstuk van de overbevolking slechts summier behandelt. Het boek is in de eerste plaats gericht op economen en politici. Maar het is een aanrader voor iedereen, die nauwkeurig wil weten hoe onze wereld ervoor staat en die ingelicht wil worden over de kansen en mogelijkheden.

GT

Marcelo Gleiser: *Een scheurtje in de rand van de schepping - Over de betekenis van leven in een onvolmaakt heelal*, Uitg. Paradigma 2010, ISBN 978 90 499 60 223, 336 blzz.. € 19,95

Alhoewel Marcelo Gleiser een gerenommeerde wetenschapper is, wordt hij in wetenschapsland ook beschouwd als een ketter. Dat komt omdat hij een diep gewortelde droom verstoort: de droom van de unificatie. Eeuwenlang hebben wetenschappers de gedachte gekoesterd, dat dit heelal mooi symmetrisch in elkaar zit. De hele werkelijkheid moet beschreven kunnen worden in een overkoepelende theorie, de 'theorie van alles'. De meest belovende kandidaat daarvoor is de huidige snaartheorie.

Gleiser stelt de vraag aan de orde of het zoeken naar een overkoepelende theorie van alles niet een illusie is, waar duizenden wetenschappers blindelings achteraanlopen. "Zoals ik al heb uitgelegd is de ultieme waarheid een bedenkfel van de menselijke geest, een monotheïstische mythe die Thales, Kepler, Einstein en vele anderen tot op de dag van vandaag heeft geïnspireerd – met weinig steun vanuit de hoek van de fysische realiteit. Het alternatief – voor velen ondenkbaar en zelfs kwetsend – is dat we zulke theorieën nooit zullen bereiken, dat zulke unificatie simpelweg niet bestaat." Hij toont aan dat de hele unificatiegedachte afkomstig is vanuit de monotheïstische religie, waar alles gedacht wordt voort te komen uit één goddelijke geest. Deze religieuze oorsprong beheerst nog steeds de gedachten van talloze wetenschappers, ook al beweren ze niets van religie te willen weten.

Uitvoerig beschrijft hij de loop van de wetenschapsgeschiedenis, waarin de zoektocht naar de kleinste deeltjes uitmondde in het Standaardmodel en later in de snaartheorie, met haar enorme pretenties. Hij stelt: "... we kunnen geen ultieme waarheid ontdekken om de simpele reden dat we nooit over volledige informatie zullen beschikken om te bepalen of we bij die ultieme waarheid zijn aangekomen." De snaartheorie geeft 10 tot de 500ste (een 1 met 500 nullen er achter) mogelijke universumvormen, maar tot op heden is

in dat totale snaarlandschap ons eigen universum nog niet gevonden. Dus: het is schitterende wiskunde, maar het is de vraag of daar ooit iets bruikbaar uit komt. Advies van Gleiser: "Ook al vinden sommige wetenschappers het niet leuk, laat je niets wijsmaken: ieder model waarvan gezegd wordt dat het de oorsprong van het universum 'verklaart', zit barstensvol met regels en veronderstellingen, waarvan vele niet te bewijzen zijn."

Het boek *Een scheurtje in de rand van de schepping* is echt een aanrader. Gleiser is afkomstig uit Rio de Janeiro en is hoogleraar natuurkunde en astronomie. Hij bekleedt de Appletonleerstoel aan het Dartmouth-College in New Hampshire, VS. Hij relateert schitterend en weet als topwetenschapper echt waarover hij het heeft. Bovendien schrijft hij zeer informatief en toegankelijk. *GT*

Pro-GAMMAatjes

- **Onschuldig gevangenen op Schiphol-Oost - Doe mensen recht:** Aan het eind van een startbaan op Schiphol staat een gevangenis voor mensen die niet in Nederland mogen (ver)blijven omdat ze niet over voldoende papieren beschikken. Tijdens een brand in 2005 kwamen hier 11 gevangenen om het leven. In de lijdenstijd voor Pasen staan wij stil bij wat er in deze gevangenis met mensen gebeurt. Wij geven een teken van solidariteit aan de grens-

gevangenen. Tevens maken wij duidelijk, dat wij grote vragen hebben bij het opsluiten van mensen die niets misdaan hebben. Dit doen we door middel van wakes bij het Cellencomplex Schiphol Oost. Deze wakes worden telkens vanuit de traditie en het gedachtegoed van een andere geloofsgemeenschap gehouden:

- 9 maart Aswoensdag** — Religieuzen voor Vluchtelingen & Catholic Worker
- 13 maart** — Basis Beweging Nederland
- 20 maart** — Time to Turn
- 27 maart** — Oud katholieken
- 3 april** — Oecumenische wake: Kerken uit Hoofddorp
- 10 april** — Luthers - Doperse wake
- 17 april Palm Pasen** — Oecumenische wake: Kerken A'dam Oost
- 22 april Goede Vrijdag** — Franciscaanse Vredeswacht
- 24 april Pasen** — Oecumenisch Vuur

- De wakes bij het cellencomplex Schiphol Oost (Ten Pol 64, 1438 AJ Oude Meer) beginnen om **14.00 uur** en duren een klein uur. Omdat dit Cellencomplex per openbaar vervoer moeilijk bereikbaar, rijden we met auto's naar het cellencomplex. Vertrek om 13.30 uur vanaf NS Station Amsterdam Zuid (naast restaurant Wagamama, Zuidplein 12). Voor meer info kijk op >www.schipholwakes.nl< of bel 06-30295461 en 06-51626529. U kunt ook schrijven naar **Catholic Worker**, Postbus 12622, 1100 AP Amsterdam.
- **Roodkoper, Tijdschrift voor cultuur, religie en politiek**, onder redactie van o.a. **Huub Oosterhuis**, (14e jrg. nr. 4, dec. 2010, 98 blzz.) is geheel gewijd aan **de Vreemdeling**. Onder de titel 'Nederland is onbarmhartig' schrijft daarin advocaat Frans Willem Verbaas (verbonden aan onze Stichting Teilhard de Chardin) over de oneindige reeks 'kafkaeske situaties', waarmee hij zijn cliënten geconfronteerd zag. "Nederland loopt qua onbarmhartigheid in de Europese Unie voorop" schrijft hij. En over het gedoogakkoord: "Minstens de helft is niet uitvoerbaar!" Aanbevolen! Adres redactie: >roodkoper@leerhuisenliturgie.nl<

- **Huub Oosterhuis over liefde** - Zojuist is bij Kok/Kampen verschenen *Ik versta onder liefde*, een essay van Huub Oosterhuis dat in een vlammend betoog aandacht vraagt voor een tolerante samenleving. Het boek verscheen ter gelegenheid van de opening door Koningin Beatrix van het centrum *De Nieuwe Liefde* te Amsterdam op 11 februari jl.
- In het bevlogen essay geeft Oosterhuis invulling aan het begrip liefde: "Ik versta onder liefde: de duizenden nuances van vriendelijkheid en vriendschap, van hartstocht en hoofsheid, van bedachtzame eerbied en mededogen, waarmee mensen elkaar bejegenen. Ik versta onder liefde ook de wijsheid en de wetenschap, fantasie en volharding, waarmee de aarde wordt opgebouwd, steeds weer, tegen alle afbraak in." Daarbij laat Oosterhuis al zijn grote inspiratiebronnen de revue passeren. Dat hij in 1933 geboren werd, in het jaar dat Hitler aan de macht kwam en 'de weg naar Auschwitz werd geplaveid', werkt tot op vandaag door in zijn 'bijbels' protest tegen discriminatie van minderheden en hardvochtig vreemdelingenbeleid. "Die oorlog gaat een leven mee. Wat je gezien hebt, heb je voorgoed gezien."
- **DE NIEUWE LIEFDE** - wil een centrum zijn voor studie, bezinning en debat, ruimte bieden voor levensbeschouwing en religie en een podium voor poëzie, muziek en theater. Het centrum is een initiatief van Huub Oosterhuis en wordt gesteund door de AM Foundation. Stef Collignon is algemeen directeur ad interim en het stichtingsbestuur wordt voorgezeten door Els Ottenhof, zakelijk directeur van het Cobra Museum te Amstelveen. Tegelijkertijd werd met de opening de nieuwe site >www.denieuweliefde.com< gelanceerd.
- **HUUB OOSTERHUIS** (zie deze *GAMMA* p. 05-07) publiceert naast liederen en theologische essays regelmatig vrije poëzie, zoals de succesvolle bundel *Wie bestaat*. Hij is oprichter van Stichting Leerhuis & Liturgie, initiatiefnemer van *Poëzie hardop* en hoofdredacteur van tijdschrift *Roodkoper*. Eerder richtte hij 'De Populier', centrum voor politiek (1972) en 'De Rode Hoed', centrum voor cultuur, religie en politiek (1989) op.